

Про що тирса шелестіла...

Спиридон Черкасенко

*Присвячується велетневі
рідної сцени
Миколі Садовському*

Трагедія

Читача котрий захотів би знайти в цій п'єсі історичну достотність, повинен упередити що він розчарується. Історичні і взагалі живі особи в п'єсі взято автором не для популяризації їх зо сцени, а — як живі символи до втілення певних ідей (Сірко — боротьба в людині двох початків — звірячого й духового; в образах Оксани й Килини — вираз тих початків; Сірчиха — клопітна буденщина, нездатна підвестись над життям, і т. д); епоха і історичні події для драматурга тільки тло, на якому оживають його власні образи. Отже, тим, хто хотів би бачити в п'єсі якусь драматичну монографію, раю зовсім не читати сієї п'єси, а звернутись до наукових розправ.

П'єсу виставлено було вперше в листопаді 1916 року в театрі М. Садовського.

Автор.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Іван Сірко, отаман кошовий.

Софія, його жінка.

Роман, син.

Пеньок, старий запорожець, сторож на пасіці.

Леся, свинар.

Оксана, Килина — Орлівни

Перша, друга і третя жінки.

Парубки, дівчата.

Кудлай, військовий суддя.

Шило, військовий осавула.

Перепилиця, військовий писар.

Гедзь, Запридух, Крижаний — старі діди-січовики.

Ярема, коза.

Ясько, Сірків джура

Запорожці, татарин, турчин.

ДІЯ ПЕРША

Полудень. Над річкою. В перспективі — низький протилежний берег з сивою

степовою далиною. Білий килим тирси помережано червоними плямами воронцв. По цей бік. праворуч, видно частину Сіркової пасіки, розкиданої на зеленім, зарослім травом і квітами, пригорку: ліворуч — узлісся, що ярмом спускається в галявину. Кущі глоду, калини, гордини, поодинокі дерева на галявині в глибині сцени.

Коли завісу підноситься, з лісу лунають спів і вигуки молоді, що зібралася святкувати весняне свято. Під одним з кущів сидить Килина й плете вінок із тирси, перевиваючи його зеленим листом.

Килина (тихо наспівує).

Заплету віночок,
Заплету шовковий
На щастя, на долю,
На чорнії брови.

(Замислюється й сама собі посміхається).

Гей, пущу віночок
На биструю воду
На щастя, на долю,
На милого вроду.

(Знов замислюється й посміхається).

З правого боку вискакує на палиці Лесь;
угледівши Килину, ховається за кущ і підслухає.

Ой поплинь, віночку,
Прудко за водою
На щастя, на долю
Милому зо мною...

Лесь, регочучи, вискакує з-за куща.

Ти ж де сієї вивчилася пісні?

Килина

(не встигши схопитись, злякано
нахиляється покриваючи й захищаючи
собою й руками вінок).
Не бий мене!..

Лесь

Не буду ж, ні. Скажи лиш,
Де пісню сю взяла ти? Щось не чув,
Щоб хто співав її.

Килина *(неймовірно).*

А бить не будеш?

Лесь

Та, ні ж, кажу!..

Килина

Хіба ж то я співала?

Лесь *(здивовано).*

А хто ж? Яка! Я ж чув те сам...

Килина

То серце.

Кажу йому: мовчи і занімій!

Воно ж не слуха...

Лесь

Ги-ги-ги!.. Чудна!

Яке верзе! Причинна й справді ти.

Виходить, пісню сю сама ти склала?

Я теж складати вмію. Часом свині

На березі од спеки у барліг

Як позалазять, то нема роботи,

І я сідаю під кущем спочити

Й знічев'я так співаю, що аж-аж.

Ось послухай, яку гарну склав...

(Співає, підстрибуючи).

Гірчак-молочак

Свині пас, не допас,

Свиня — рох! — кабан здох!

Або на руку сонечко візьму

Й йому приказую такої... Слухай...

Сонечко, сонечко.

Одчини віконечко:

Он татари їдуть

І тебе заріжуть..

Килина

Татари!.. Де?..

Лесь

Не знаєш ти хіба?
Вже третій день, як бачу часом їх!
Або ховаються в ярах глибоких,
Або зникають у степах. Казав
Я пані-господині, а вона
Відказує: тю-тю на тебе, дурню!
Свиней не доглядав ти, певне, й спав,
То й приверзлось тобі... Ги-ги! А може...
Килино! заспівай іще тієї...

Килина

Якої?

Лесь

Що допіру ти співала.

Килина (*пригадуючи*).

Забула я.

Лесь

Ба, брешеш! А я знаю,
Якого милого згадала ти
У пісні.

Килина

Я? якого?

Лесь

А Петра!
А що! Та він кохав же не тебе...

Килина

Кого ж?

Лесь

Оксану! Всі про тебе знають.
А ти ж і збожеволіла того,
Що він тебе любити не схотів.
Дурна! ти покохай мене: хіба
Я не вродливий?..

(Почувши гомін ближче).

Хтось іде... Втічу

В курінь я до Пенька. Прощай, Кирино!

(Тікає, стрибаючи на палиці;

ховається праворуч).

Кирина

Прощай...

Дослухається і, почувши голос Оксани й Романа,

хапає у фартух те, з чого плела вінок,

і тікає в кущі. З пагорка узлісся хутко

спускається в галявину Оксана, за нею Роман.

Роман *(ще на узліссі).*

Хоч слово ж дай сказати, Оксано

Оксана*(тримає в руці гілку, з якої обриває листя).*

Не хочу слухати: тобі дозволяю,

То вже й не переслухаєш. Почнеш

Поважно так, мов піп казання в церкві

Та й нащо слухати, коли про те,

Що скажеш ти, я наперед все знаю

До слова достеменно.

Роман *(спускається до неї).*

Ех, Оксано,

Не любиш ти мене — в тім лихо все!

Оксана *(посміхаючись).*

Тебе я не люблю?.. А що то є

Любити?..

Роман

І сама гаразд ти тямиш,

Глузуєш тільки і смієшся з мене.

Оксана

Не знаю ж, серденько, я, далебі!

Всі парубки одно товчуть мені:

Люблю, кохаю, що ж то є — не знаю.

Проте — стривай... коли була малою,

любила я над все медяники,
Що батько наш покійний нам привозив,
Коли вертав навідатись додому
Із Запорожжя... говорив — од зайця.
Смашні такі!., любила справді їх
І коли з'їм, було, свої хутчій,
Аніж сестра моя, мала Килинка,
То начувається нехай тоді,
Бо конче видеру і в неї їх.
Не дасть, то битиму...

Роман (*прикро вражений*).

Що чую я?

Оксана

А ти ж, голубчику, не медяник,
То за що і любить тебе?..

Роман (*гнівно*).

Оксано!

За речі за такі, — ти знаєш, — б'ють!

(*Охаменувшись*).

Не те, не те... Нехай рука усохне,
Коли хоч злегка здійметься на тебе!

Оксана (*любуючи з нього*).

Дарма, дарма: коли у гніві ти,
Коли чоло нахмариться, як ніч —
Як туча-ніч, а очі із-під брів
Засяють рясно блискавками, голос,
Мов грім, гуркоче, то тоді, Романе,
Цікавий ти і, дивлячись на тебе
Такого, в серці я якусь тривогу
Непевну і солодку відчуваю.
І хочеться, побравшись за руки
З тобою, злинуть раптом аж туди,
Де грім гуркоче й хмар потужний гурт
Відважно й дужо креше блискавками.
(*Сміється*).

Чого так дивишся химерно ти?

Не пізнаєш, чи що?

Роман *(завите плечима).*

Не розумію.

Оксана *(сміється).*

Невже? Але стривай... Про щось не те

Ми почали з тобою розмовляти.

Ага... Так що то є — любити?..

(Сміється).

Роман *(в задумі).*

Так,

Не розумію я... Але... кохаю

За те, що ти така...

Оксана

Яка? Се дивно...

Роман

В бурхливих молодечих снах мені

З'являлась ти весняними ночами,

Вся — пристрасть і відвага. І спокій мій,

І радощі прозорі юних літ,

Сей тихий рай, твоя незнана сила

Чарівно обертала в буревій...

Оксана *(слухає, як зачарована).*

Так, так...

Роман

Немов отрутою якою

Юнацьке серце напоїла ти.

До тебе й думка вільная і серце

Завжди нестримно линуть мимохіть.

Тебе люблю, кохаю, раю мій...

Оксана

І знов "люблю", "кохаю": що ж то є?..

Роман *(тупнувши ногою).*

Облиш, Оксано!

Оксана

Чом?

Роман

Коли душа

Болить і серце крається од муки,

Коли в безсонні ночі весняні

Палає голова, коли ні сон,

Ні їжа вже не йдуть на думку більш

І навіть...

Оксана

Ха-ха-ха! то в сім кохання?

О ні! з пристріту то. Ти, певне, хочеш,

Щоб я розмовою і поцілунком

Його тобі відшіптувала. Так?

Роман

А хоч би й так! Од ліків я таких

Одужаю одразу.

Оксана *(глузливо)*.

От-от-от!

А я ж про що кажу?.. І одружившись

З тобою, я смашненького борщу

Тобі варитиму. Тоді вже зовсім

Одужаєш. Ми будем їсти й спать,

Про діток дбать, розводити свиней,

Курей і гречку сіяти...

Роман *(образившись)*.

Прощай!

Оксана

Куди ж се ти так хутко поспішаєш?

Роман

Світ за очі!.. Подамсь на Запорожжя.

Оксана

Чого?

Роман

Щоб згинутися в боях кривавих,
Щоб захлинутися в крові й хоч тим
Залить, згасить пекельний пал кохання,
Бо далі вже носить його несила.

Оксана *(в задумі).*

Щоб згинутися в боях... щоб у крові
Там захлинутися —

Роман *(зрадівши).*

Оксано! бачу!
Що шкода і тобі, як я поїду...

Оксана *(так само).*

Що кажеш? шкода?.. так...

Роман

Ти справді?

Оксана

...шкода,
Що я дівча, не парубок... Чому,
Як ти, не можу я завзяте серце
Потішити в степу лицарським боєм?..

*Роман обурено махає рукою й зникає ліворуч у лісі.
Слідкуючи за ними, з пасіки, од куща до куща,
перебігає Лесь. Коли Роман зникає, Лесь підбігає
до замисленої Оксани і, пританцювуючи, дразнить
її, махаючи довгою палицею.*

Лесь

Я чув... усе я чув!.. а що, а що!..

Оксана *(зневажливо).*

То що, як чув?.. і що почути міг?

Лесь

А те, як ви тут женихались!

Оксана

*(ввесь час зосереджено думає про щось,
зовсім стороннє, й питає Леся,
сама не знаючи, про що і нащо).*

Ну,

То що?

Леся

Хай не чіпляється до тебе!

Оксана

Чому?

Леся

Бо я тебе... ги-ги... кохаю.

Оксана *(немов прокинувшись).*

Кохаєш? ти?.. *(Регоче).*

І дуже?

Леся *(кидається до неї й обіймає).*

А оттак!

Оксана *(обурено дає йому ляпаса).*

Ось маєш, йолопе!..

Леся *(одскакує й підіймає палицю).*

Ти так? Так на ж!

Хоче вдарити, але Оксана кидається на нього,

вириває в нього палицю й гониться за ним.

*Коли Леся зникає за кущами, вона кидає йому
навздогін бича й повертає назад. З правого боку
виходить на галас старий Пеншок з мушкетом
у руці— в його нема лівої руки й правої ноги —
він на дерев'яниці. Обперши мушкета об плече,
він прикладає руку до чола й придивляється
до того, що діється на галявині.*

Оксана *(опановуючи себе).*

Се ви, дідусю? Здрастуйте...

Пеньок

А я

Собі міркую: що воно за лемент

Ізняв тут хтось... чи не татари часом...

Оксана

Звідкіль вони тут візьмуться, дідусю?

Пеньок

Та був тут Лесь і говорив мені,

Що бачив кілька верховнів татарських

Учора і сьогодні: тут, за лісом,

Вночі ховались по ярах, а вдень

В степу зникали.

Оксана *(мрійно)*.

Там? в степу?

Полинати й сама не раз туди

Далеко, аж за обрій, поривалась,

Щоб з вітром погуляти на роздоллі,

Припасти потім до землі і слухать,

Про що шепоче з ним шовкова тирса.

Пеньок *(здивовано)*.

Про що ти, дівко... той... не розберу?..

Оксана

Вам, діду, сняться сни?

Пеньок

Мені?

Оксана

Еге ж.

Пеньок

Та часом приверзеться щось таке,

Що тільки — пху!.. А що хіба?

Оксана

Ви ж лицар?

Пеньок

Було, та загуло те, дочко.

Оксана

Як?!

Та нічогісінько-таки не сниться?

І про походи та красу захватну
Боїв кривавих у степах безкраїх
З татарами?..

Пеньок

Куди вже там мені!

Я що тепер? Шкарбан старий, та й годі...

Минулого далека тінь... Авжеж...

Опудало для горобців, доглядач

На пасіці — і то казна-який...

Га? Сни?.. *(Махає рукою).*

Чого пак захотіла ти!

Проте — бува... Сірчиха пані... ох,

Скупа, хай Бог щастить вівіки й віки

Преславному Іванові її! —

Харчів дає старому обмаль... Га?..

Еге, ухопиш, як собака той

Обметиці... Отож і сниться часом

Старому їжа... Іноді здається,

Що світ увесь із'їв би, далебі!..

Оксана *(мрійно).*

А я так інші бачу сни.

Пеньок

Нехай...

Ось незабаром пан Іван прибуде

Сюди із Запорожжя... Він не любить,

Коли поводяться отак з людьми.

Оксана

Я бачу пишні сни...

Пеньок *(плямкаючи губами).*

Не любить, ні...

Ти щось сказала ніби...

Оксана

Ні, не сні,
А сон... один завжди, й не сон, а казка,
Яку вві сні щоночі чую я.
Прокинуся — нема нічого. Все
Бридке, що бачу навкруги отут.

Пеньок

Чуднеє щось ти, дівчино, верзеш...

Оксана

Кому не говорила я — ніхто
Того не розуміє. Розповім,
Як хочете, дідусю, вам той сон.
Ви зрозумієте його, бо лицар
Єсте й не скажете, що божевільна.

Пеньок

Розкажеш сон мені? Розкажуй, дочко.
(Прикладає долоню до чола й дивиться у лівий бік).
Довгенько щось обіду не несе
Стара Сірчиха. Принесе, казала,
Сама, бо наймити порозбігались
У свято хто куди... Хіба їм що!..

Оксана *(не слухаючи його).*

Вільний вітер у степах
Білій тирсі шепотів:
— Гей, травиченько шовкова!
В мене казочка готова —
Я для тебе по світах
Назбирав чимало див!..
Двох царівен бачив я,
Двох сестер... Була одна
Сумно лагідна й чудова,
Мов та зірка вечерова,
Мов та пісня солов'я —
Тиха, ніжна, чарівна.
Неба спокій і краса

В неї в очах, а уста —
Пишні квітоньки червоні,
Що цвітуть на оболоні,
Щире злото — не коса:
Пишна, довга і густа.
Друга — захват, буревій!
Очі — сяйво блискавиць,
Чорна ніченька бурхлива!
Вдача — грізна, дика, мстива!
Мов родив царівну бій,
Регіт смерті й гаківниць...
Дивний лицар покохав
Першу й другу: То одній
Присягавсь, що до сконання
Понесе він те кохання,
Коли ж з другою стояв,
Присягавсь про те вже тій.
Каже перша, мов на глум:
— Ти кохай мене саму —
Й я твоя! — Говорить друга:
— Двох кохати — гріх, наруга! —
І од мук, від чорних дум
Серце краялось йому.
Каже перша: — Другу вбий,
То зазнаєш щастя вщерт!
Друга каже: — Поки жива
Ще сестра моя вродлива,
Ти кохать мене не смій:
Вже як так, то краще смерть! —
Зваживсь лицар: без жалю
Першій серце пронизав.
І з другою вже до шлюбу
Став на лихо та на згубу:
Не казав їй більш — "люблю",
Бо за першою вмирав!!
Шепче вітер знов траві:
"Про царівен я збрехав:
Не царівни то вродливі, —
То прекрасні, вічно живі,
Дві душі, як долі дві,
Лицар дивний в грудях мав..."

(Замислюється).

Пеньок

Химерний сон... мов загадка якась.

Оксана

Я іноді, буває, загадаюсь
Над сном отим, то вже тоді мені
Ввижається, що дві царівни ті —
То я й сестра Килина...

Пеньок

Хе-хе-хе!

А лицар хто ж тоді?

Оксана *(задумано).*

Нема його...
Ну, та нехай... Слушного часу жду,
І хай поб'є мене лиха година,
Коли не опинюся в Запорозжі!

Пеньок

Хе-хе! чого пак забажала ти!
Одвіку ще такого не бувало
Щоб там нога жіноча опинилась.

Оксана

Чому?

Пеньок

Бо не жіноцьке діло та
Лицарська справа. Хе! пусти туди
Дівчат, то вже прощай лицарська честь,
Лицарська присяга, лицарська слава!
Козак — як порох той: його не спиниш
Коли запалиться — усе одно,
Чи у бою із ворогом страшним,
Чи в любощах з жіноцьким кодлом — пху!
Увесь він там...

Оксана

То що?

Пеньок

А те, голубко,
Що вже тоді, як жінка переможе,
Лицарській справі край!

Оксана *(сміється)*.

Невже краса
Жіноча ще страшніш, ніж вороги?

Пеньок

Бо так-таки і є воно...

Оксана

Так що ж робити?

Пеньок

Хе-хе-хе! Ого! знайшли!
Там добрий засіб од спокуси є:
Як тільки хто стрибне у гречку часом,
То лицаря того чекає слава
Під добрими киями...

Оксана *(обурено)*

Й се лицарство!
Замість того, щоби кривавий шлях
до смерті вкрить кохання пишним квітом,
А в час нудьги й спочивку меч лицарський
Та перевити рястом і квітками, —
Замість того, жіночої краси
Лякались ви, дивились-бо на неї
Очами псів, тому, немов для псів,
Собі киї дебелі готували.

Пеньок *(сміється)*.

Яка! куди пак повернула все!
Тебе забули, мабуть, поспитати!

Оксана

О я відразу повернула б все

На свій, жіночий лад!

Пеньок (*обурено*).

Бодай того

Ніхто довіку не діждав, щоб баба

Та Січ перекрутила на свій лад!

І слухать гидко, пху!

З лівого боку наближається голос, викрики й дівчачий регіт.

Оксана

Стривайте лишень, —

Дівчата йдуть... Чиюсь я чую лайку...

Пеньок (*дослухаючись*).

Сірчиха пані то: обід несе

І лаятись з дівчатами зчепилась.

Оксана

За що?

Пеньок

Коли язик свербить у кого –

Почухать тра. Стара не любить дуже

Тих гулянок і в свято: щось сказала

Мимохідь молоді — ну і зчепились.

Тікай хутчій!

Оксана

Чого тікати маю?

Пеньок

Бо битиме: вона тебе не любить

За те, що ти з її глузуєш сина.

Оксана

Не з полохливих я.

Пеньок (*зникаючи*).

А я піду,

Бо і обідати не дасть мені,

Коли уздрить мене з тобою відьма!
(Галас наближається).

Голос Сірчихи:

"Ач, вирядились, задрипанки! Дома — хати, вітром підбиті, небом укриті, жерти — біг дасть, а вони гулі справляють та з остатнього вбираються, сучі дочки!"

Голоси дівчат:

"Сьогодні ж свято, тіточко!" *Регім.*

Голос Сірчихи:

"Свято? Чересло й леміш ізнято!.. Ну, не я ваша мати, а то показала б вам свято! Яке повигадували! Робити гріх, а гулі справляти, волочитись не гріх!.. Через вас, вражих дочок, робітника не вдержиш на подвір'ї: ач, усі тут!.. Ну, нехай заявитеся до двору! я покажу вам свято! Не дивіться, що я стара, слаба жінка..."

Виходить з лівого боку, розлютована; за нею юрба парубків і дівчат.

Парубки

Ви слабі, тітко?.. Та ви ще за чотирьох псів справитеся гавкати.
Регім.

Сірчиха (оскаженівши).

Що?! Хто се там розумний такий? — Та як ти смієш, вражий сину, говорити так мені, пані Сірчисі? га? Та я тобі... (*Угледівши Оксану*). А ти чого тут отираєшся біля пасіки, га? Ти що забула тут, вража дочко?

Оксана одходить у глибін сцени, зневажливо посміхаючись.

Е ні голубонько! ти од мене так не втечеш! Ти навіщо ото крутиш голову парубкові?..

На галас виходить з правого боку Пеньок. Сірчиха ставить на землю обід, що несла для Пенька, і хоче кинутись на Оксану. Пеньок, скористувавшись сим, хапас свій обід і зникає з ним праворуч. Парубки й дівчата, побравшись за руки, оточають Оксану і, танцюючи колом круг неї,

не підпускають до неї Сірчиху.

Парубки (регочучи).

Затинай, дівчата, веснянку!

Дівчата (співають).

Весно, весно, полоняночко,
Хутко-бистро та додомоньку!

Парубки

Гей, з полону та додому,
Не лякаюсь хмари-грому!

Дівчата

Весно, весно, полоняночко,
Кличуть шуми та зеленії!

Парубки

Гей, з полону на Україну,
Хоч дістанусь, хоч загину!

Дівчата

Весно, весно, полоняночко,
Вкрились луки рястом-квітами!

Парубки

Гей, з полону та на волю,
Доганяти щасну долю!

*За кожним приспівом парубків Сірчиха прориває живив ланцюг,
кидається на Оксану, але вона, регочучи, шугає по другий бік,
і за нею знов замикається ланцюг.*

Дівчата

Весно, весно, полоняночко,
Хай лютує відьма, зимонька!
Сірчиха кидається й знов розриває ланцюг.

Сірчиха

То се я відьма, стонадцять чортів...

Парубки

Гей з полону та степами.
Тяжко жити з ворогами!

Дівчата

Весно, весно, полоняночко,
Світить-гріє ясне сонечко!

Ланцюг розривається и замикається кругом Сірчихи.

Парубки й дівчата

(танцюють круг неї. регочучи, й співають).

Гей, розпались ланцюги

Крижанії,

Згинуть-зникнуть вороги

Прелихії:

Завірюхи, метелиці.

Ожеледі, фурделиці,

І морози, і сніги, —

Згкнуть-зникнуть вороги!

Сірчиха

(кидається то на одного, то на другого, щоб прорвати живий ланцюг).

Пустіть!., пустіть, кажу, щоб ви самі
загинули, прокляті!..

Парубки й дівчата

Гей, розпались ланцюги

Крижанії,

Розлилися береги

Ще й крутії,

Нумо ж шуму зеленого,

Гуку-співу шаленого:

Квітом сипле скрізь весна,

Полоняночка ясна.

Поблизу, над річкою десь, розтинається постріл — один, другий, третій. Всі на яку мить закам'яніли од несподіванки. З правого боку виходить здивований Пеньок з мушкетом у руці. З лівого боку, стрибаючи на своїй довгій палиці, вискакує Лесь.

Лесь

Тікайте хто куди! За лісом там, в яру, із наїздом
татарським б'ються січовики...

*Всі з криками і вереском зникають у лісі; навіть старий
Пеньок кидає з ляку мушкет і шкутильгає за ними.*

Сірчиха

(озирається довкола й шукає очима по землі).

Ой, лишенько, а де ж обід, що принесла

сюди?.. От паливоди! от харцизи! Пропав обід!
Украли!
(Біжить за іншими).

Оксана

*Залишається сама, з радісною усмішкою дослухаючись
до гомону).
Кривавий бій... татари...*

*Зненацька погляд її зупиняється на покинутому мушкеті. Вона хапає
його і біжить з ним туди, звідкіль чути було постріл, але по хвилі
повертається назад, припадає на одно коліно по правий бік одного
з кушів і цілиться. Не встигнувши вистрелити, зникає праворуч, а на
галявину з лісу вибігає татарин. Розтинається сливе разом два
постріли, і татарин, кинувшись, падає мертвий на землю. Оксана
по хвилі виходить з правого боку з мушкетом у руці, обережно
відступає й нахиляється над трупом, повернувшись спиною до лісу.*

Так, кров... Як запеклася на устах...
І, певне, хвилю ще тому не думав
Умерти він... Ще молодий, ще, певне,
І неньку й батька має він, а може,
Жону й дітей... За чим же гнався ти
Степами вільними так необачно
За вільним вітром вдалечені? Ох,
За чим... А я!

*Всю мить з правого боку входить Сірко, озиряється навкруги
і, зауваживши над трупом татарина дівчину, зупиняється, здивований,
на мить, потім тихо підходить і стає ззаду, спершись на мушкета.*

Хіба моя душа
Не поривається також... Куди —
Невідомо... невідомо й за чим?..
Хіба не тісно їй серед людей,
Що працею тяжкою все життя
І день ясний і нічку зустрічають,
Для праці родяться, й у ній знемігшись,
Землі дарують виснажене тіло,
Нікому вже й ні на що не потрібне.
День у день, з дитинства і до смерті.

Мене ж... мене так вабить завше в степ
Послухати, про що там шелестить
Таємно, любо з вітром тирса срібна,
В думках розтатъ в блакитних далеченях
Або жаденними очима стежить.
Як в небі чорних хмар потужний гурт
Сурмить на бій і креше блискавками.
Хоробрим лицарем літаю всюди
Степами вільними хоч у думках
І бачу, як горять людські житла,
Як ріками червоними при світлі
Пожеж отих нуртує людська кров
І напуває спраглу землю...
(Стенувшись).
Сон!..
Ах... се лиш сон...

Сірко

І дяка Господеві!

Оксана

*(здригнувшись од несподіванки, хутко
й погрожуюче повертається до Сірка).*
Ти ж хто і звідкіля узявсь?

Сірко

Хто я?
Чому і не сказать тобі, красуне!
Я справді-таки той, у кого ти
У снах своїх химерних оберталась.
Я не в думках палких і молодечих,
А справді облітав усі степи
На бистрому коні і сіяв смерть.
Ти чорних хмар потужнії гурти
В думках на грізний посидала бій,
А я... ось глянь на руку сю! — рука,
Як всі, а нею я водив у бій
Хоробрих лицарів полки могутні.
Запалював такі пожежі скрізь,
Що з жаху в небі зорі й місяць срібний
Ховалися, що пекло проти них —

Нікчемна голівешка, котра часом
Чадить іще, забута, при дорозі...

Оксана *(в захваті)*.

Хто ж ти такий щасливий? Чи не гетьман?

Сірко

Я той, що од Кубані і до Прута,
Що од холодної Москви й до Кафи
Широке море крові розливав,
Дніпро і Чорне море зчервонив
І кров'ю напоїв од суші спрагли,
Порепані степи, а потім ще
Скропив сльозами вдов, дітей малих.
Се ще страшніш за кров... Се все було...
Еге ж, було... Й земля мене ще носить.

Оксана *(розчаровано)*.

Ти каєшся, що се робив?

Сірко

Я каюсь?
О ні, не те. Я просто втік сюди,
Аби не захлинутись в морі крові,
Що сам розлив. Утік благословить
Святий і тихий спокій, працю ту,
Величніш за яку нема на світі.
Тут тиша, тут Господь живе із вами,
Й благословенний Богом край живе,
Цвіте, тому і світові дарує
Таких, як ти, красунь. Блажен, хто тут
У пишній тиші сій життя провадить...
На жаль, і тут почати довелось
Нове життя з чужої смерті. Зле
Віщує зустріч з ворогом, і сей
Татарин, що я вбив...

Оксана *(обурено)*.

Хто? ти?!

Се я поцілила йому у серце!..

Ось глянь, яка на грудях рана в нього,

Коли б же ти убив, була б на спині.

Сірко *(мимоволі любить з неї).*

Хто ж ти, цікава дівчино?.. чия?..

Оксана

Оксана я, донька Орла старого.

Сірко

Орла? Чи я ж Орла не знав старого,
Що лицар був над лицарями всіми!
Не дивно ж, що і ти орлям вродилась

Оксана

Чому ж не скажеш, хто еси й чого
В краях ти наших опинивсь.

Сірко

Хто я,
Про те сказав уже, а звать мене –
Сірко Іван...

Оксана *(в захваті).*

Сірко? то ти отой Сірко
Що, кажуть, і самого дідька вбив?
Невже ти той Сірко, яким татари
Дітей своїх лякають?

Сірко *(сумно).*

Так, той самий.

Оксана

Петрів, Романів батько?

Сірко *(прояснівши).*

Так, дівчино,
Синів коханих батько я. Вернувсь,
Щоб одпочити тут біля дітей
Коханих, любих...

Оксана

Чом не брав ти їх
На Січ з собою?

Сірко

Їх не брав туди,
Бо власною я думкою збагнув,
Що людська слава й честь не в тім,
Аби умерти за отчизну...

Оксана

В чім же
Іще?

Сірко

А ще більш в тім, щоб жить за неї
Нехай живуть, хай і дітей своїх
Того учать.

Оксана

Але... орел забув,
Що батько він не курям, а орлятам...

Сірко

Що хочеш сим сказать?

Оксана

Одно орля
Сидіть в гнізді не захотіло довго:
В повітря злинуло понад степами
Й загинуло із ворогом в бою.
А друге теж спинається на ноги
І крила пробує.

Сірко

Не розумію,
Про що говориш ти.

Оксана

Петра нема:
Сім літ про себе чутки не подав ти,
І син тебе одшукувать подавсь

Та й не вернувсь, знайшовши смерть в степах.

Сірко *(хитнувшись).*

Петро?! ти правду кажеш?..

Оксана

А Роман

Про те і марить тільки, щоб втекти

Хутчій на Січ...

Сірко

(не слухаючи її, хапається за голову).

Ах, сину, сину мій.

Та ні, не може бути, щоби мене

Він не послухав! Ну, скажи, що ти

Пожартувала трохи з бідним батьком!

*(Підходить до неї ближче й, обнявши за плечі
нахиляється, бажаючи, над нею).*

*В лісі чути невиразний гомін. з якого вирізняється
Сірчишин голос.*

Голос Сірчихи:

"Де ж він, мій сокіл, мій старий? Ви ж казали,
що сюди подавсь"...

Сірко

(пригнічений звісткою про сина, до Оксани).

Прощай, цікава дівчино! ми ще

Побачимось...

Оксана

(дивиться похмуро йому вслід).

Невже се він... той самий,

Якого в снах я бачила так часто?

Невже се він, преславний, дивний лицар,

Той, про якого у степу барвистім

Мені таємно тирса шелестіла?..

Не може бути...

*(По хвилі задуми починає потроху посміхатись,
потім усмішка переходить у сміх).*

"Утік благословить
Святий і тихий спокій". — Ха-ха-ха! –
"Блажен, хто тут, у пишній тиші сій,
Життя провадить!.." *З лісу доноситься галаслива лайка Сірчихи й регіт Леся.*

Оксана *(стенувшись).*

Та нехай... нехай!..
Ми ще побачимось не раз, не два,
І подивлюся я, чи до смаку
Тобі, преславний лицарю, прийдеться
Наш тихий рай, святий і тихий спокій!..
(Зникає сміючись за ним, кинувши на землю мушкета).

ДІЯ ДРУГА

*Сіркова пасіка на узліссі. З правого боку під деревами
курінь. В глибині і з лівого боку — дерева й кущі. Вечоріє.
Сірко, Роман і Пеньок кінчають поратись коло вуликів. Лесь
лежить на животі під куренем і дригає ногами в повітрі.*

Лесь

Гірчак-молочак
Свині пас, не допас.
Свиня — рох! — кабан здох
(Лягнувши себе по щоці, вбиває комара).

Сірко

А чи не годі вже тобі, козаче,
Дражнити комарів ногами.

Пеньок

...Й бовкать
Гулящим язиком.

Лесь *(ляпає себе по щоці).*

Хе! або що?

Сірко

До хати збігай, глянь, чи козаків
Споряджено в дорогу вже, чи ні?

Лесь

Ач, хитрі! Не піду! Щоб пані били...
І так насилу втік сюди, до вас.

Сірко

За що?

Лесь

Я за Оксаною погнався:
Вона з Романом радилась про щось
Отам під лісом. Я хотів підслухать,
Сховався у кущах...

Сірко

*(дивиться на Романа, який ніяково
нахиляється над вуликом).*
З Романом?..

Лесь

Так.
А свині геть увесь город порили!
Сміху було, як пані за свиньми
Городами літали. Ги-ги-ги!

Сірко *(махнувши рукою)*

Дурний дурне й верзе!

Лесь

Еге, дурний!
Хіба дурному не болить? Адже і вам
Бува не з медом, як чуприна ваша
Та ненароком в панії в руках
Опиниться...

Сірко *(добродушно).*

Ну-ну!..

Лесь

Ги-ги! Нехай
Пеньок трухлявий побіжить до хати...

Пеньок *(оскаженівши).*

Ах ти ж байстрюк!..

(Схоплюється з місця).

Стривай же, вражий сину!

Стривай же, покидьку свинячий!

(Кидається до Леся, який спритно хапає свою палицю й зникає регочучи. Пеньок за ним).

Сірко

Сину,

Піди довідайся, що роблять дома.

Нехай як слід напоять, нагодують

Січовиків. Що Бог послав — в дорогу

Нехай дадуть, а потім проводжають

Привітними словами з дому. Хай

Сюди простують козаки мої

Навіки попрощатись: може, більш

Побачитись не приведе Господь.

Роман

Я зараз збігаю. Ви справді, тату,

На Січ не хочете більш повернутись?

Сірко

А так, мій сину: слово твердо.

(Стоїть яку хвилину, ніби дослухаючись до того, як надходить тихий, спокійний вечір).

Глянь.

Послухай-но. яка скрізь благодать,

Надходить ніч... Останнії бджілки

Гудуть турботно, боячись спізнитись

На спокій свій після святої праці

Зозуля десь кує. Дрімає ліс.

Шепочучи молитву Господеві

За те, що дав і день ясний, погожий

Світ сонечка, вечірнюю росу,

І теплую, як лоно неньки, ніч

А зорі. Сину, — глянь, — в безодні синій

Блищать, як сльози діточок малих

В прозорих, синіх оченятах.

(По хвилі задуми).

Годі!

Нехай більш не вертається минуле.

(Скидає шапку).

Благослови, Господь, вівіки й віки

І небо й землю, ніч і день,

І працю, й тихий спокій, і всіх тих.

Кому незлобним серцем і душею

Довліє жити на землі. А тим,

Чия душа горить бажанням слави,

Бажанням вмерти лицарем в бою

За рідний край, — хай ворог то, хай брат, —

Тим розум напути, дай зрозуміти, —

Як дав те і мені,— що лити кров

І жити тим пристойно звірям хижим,

А не людям, що жить, а не вмирать

За рідний край і люд повинен всякий.

Роман

А що ж робить, коли отчизни спокій

Завоювати тра, бо прийде ворог...

Сірко

Завоювать?.. Я все життя, мій сину,

Як воду, людську кров і слъози лив,

А що здобув? Смертельний жах живим

І тільки мертвим спокій безтурботний.

Ти чуєш? Не живим, а мертвим — спокій.

Хіба для того ніс своє життя

В офіру богові війни?.. Ба ні!..

Вертаючись, бувало, із походів,

Я бачив спокій той... так, так, я бачив...

Не раз, не два... *(По хвилі).*

Чудова ніч в степах.

На сяйві місяшнім із мли нічної

Назустріч нам чорніють димарі.

Никаючи серед руїн страшних,

Деся виють пси, а може, і вовки.

Од смороду спирає в грудях дух:

Усюди трупом землю вкрито... Раз...

Ніколи не забуду... на шляху

Посеред трупів тих побачив я

Розхристану татарку. Немовля,
Мале дитя вп'ялося в груди їй
Своїми губенятами: шукало молока
Та так при матері і задубіло.
Було так тихо скрізь і так спокійно,
Що од спокою того мимохіть
Під шапкою полізла раптом вгору
Козацькая чуприна... Ні, доволі...
Не тільки дітям рідним, а нікому,
Зазнать того спокою я не зичу.
Такий-то, спокій той, мій сину любий,
Що родиться із крові й сліз людських.

Роман

Але й життя усе прожити тут,
У праці безустанній і нудній,
Коли душа просторів вільних прагне,
Коли кипить юнацька в серці кров,
І вабить геть таємна далечінь
Полинати в невідому дорогу,
Спізнати радощів захватних, — тут,
Кажу я, скніти — теж так гидко.
Чи я Пенюк безрукий і безногий,
Чи дурноверхий Лесь?...

Сірко (насупившись).

Що чую я?

Роман

Пусти мене, мій тату, в Запорожжя.

Сірко(спалахнувши).

Ніколи в світі! Як? одкинуть геть
Здавна укоханую мрію? Ні,
Того не буде: тут лишишся ти
Зогріти матері холодну старість,
А батькові на радість.

Роман

Я боюсь,
що радість ту у сльози оберну,

Коли, никаючи, як тінь, в зануді,
Юнацьких радощів не знавши, згасну.
Не борони, мій тату...

Сірко *(тупнувши ногою).*

Годі!.. Йди,
роби, що я сказав!..

Роман *(спалахнувши).*

Ти не забудь, що син Сірка я —
Не пасішника, а того, яким
Пишається лицарство на Вкраїні,
Тому й зроблю, як схочу. *(Зникає ліворуч).*

Сірко *(гнівно).*

Смієш ти
Мені перечити!.. *(Дивиться йому вслід).*
Дурне хлоп'я,
Отруєне привабним блиском слави,
Що привезли мої січовики
Сюди з собою. Їхали б хутчій,
І щезне та отрута миттю з ними.
Страшна отрута ся! Моя душа
Міцна, як ненька Січ сама, але...
Ще досі часом завітають тихо
До неї привиди звабливі й кличуть
Туди, назад... Щоночі бачу сни
І, мов юнак палкий у мріях, я
В своїх тривожних снах живу минулим.
Руйную те, що навіть під час бою,
Бувало, будував в своїй душі.
А тут іще вона... Оксана... Що се?
Спізнілий пал розбещеного серця,
Що тлів під попелом давно холодним,
Не знаючи спокуси чарівної,
Чи вічний дух тривоги до краси,
Який живе і у старечім серці?..
Яка ж краса! краса яка! Прожив
Сливе я все життя своє і тільки
В гріховних бачив снах її... Огонь,
Який, коли запалить, то вже спалить.

Але... її кохає син... Роман...
Її кохав і той, що смерть знайшов
В бою із ворогом... її кохав Петро
Невже ж судила доля і мені...
Ні, ні... спокусу геть!., і гріх і сором
*(Сідає біля куреня й замислюється потім
виносить із куреня бандуру й співає)*
Ой чого ти, дубе,
На яр похилився?
Ой чого, козаче,
Не спиш, зажурився?
Гей, мене чарують
Зорі серед ночі,
Не дають заснути
Серцю карі очі.
Гей, лети, мій коню,
Степом і ярами,
Розбий мою тугу
В бою з ворогами...
*З кущів виходить причинна Килина, втопивши
божевільний погляд у Сірка.*

Килина

Ні, ні, не він, хоч пісня і його...

Сірко

(схоплюється від несподіванки).

Хто ти? чого шукаєш тут вночі?

Килина

Ти не Петро? авжеж?..

Сірко *(схопившись за серце).*

І знов Петро,
Мов привид той, спокою не дає...
Ні, ні, моя дитино, не Петро я.
А що хіба?..

Килина

Та бачу вже сама...
То нащо ж пісню вкрав у нього ти?

Стривай... не тільки пісню, а і очі
Петрові очі в тебе... Еге-ге-ге!
То ти його убив... *(Підступає до нього)*
Віддай, віддай
Хоч очі сі!.. Не віддаси ти? ні?
То видеру тобі їх миттю з лоба!..
(Кидається на нього).

Сірко *(хапає її за руку).*
Господь з тобою! що ти робиш, серце?

Килина *(пручається).*
Віддай кажу! віддай його ти очі!

Сірко
*(міцно тримає її однією рукою біля себе,
а другою гладить по голівці).*
Нехай Господь твій розум прояснить,
Моя дитинонько нещасна!.. Бачу,
Що і твоє розкраяв серце хтось,
Як і моє. Але — чия єси?

Килина
*(підвівши очі, пильно дивиться на нього
й помалу заспокоюється).*
Чия?... Я — неньчина...

Сірко
А де живеш?

Килина
Не знаю я... Я не живу...

Сірко
А що ж ти?

Килина
Шукаю я... шукаю... й не знайду.
Питаю в сонечка, як зійде: "Де він?"
Воно ж, раденьке, що дурненьке, — все
Сміється зрання і до ночі... Бачив?..

Сміється все... Питала я не раз
І в тирси у степу, про що вона
Таємно з вітром шелестить: "Шу-шу,
Шу-шу, шу-шу!..."
(По хвилі задуми).
А я про те все чула...

Сірко

Про що ж?

Кирина

Про що?... Підслухала!.. Ось слухай:
"Наїджали у ночі —
Ти ж мовчи —
Степ широкий істоптали,
Землю списками орали.
А шаблями геть скосили,
Кров червоную точили.
Там і спати положили
Й китайкою не накрили..."
Ти чув? А що!.. Кого ж не знаєш ти,
А я підслухала:
"Шу-шу! шу-шу!
Чорні круки налітали.
Очі з лоба повиймали.
Хижі звірі тіло їли.
Дрібні дощі кістки мили.
Буйні вітри їх сушили
В день погожий і вночі, —
Ти ж мовчи!.."
Отак тирса шелестіла, — чув?
А знаєш ти, про кого!.. Ні? не знаєш...
Стривай, скажу на вухо...
(Нахилиє йому голову й шепче на вухо).
Про Петра...

Сірко

(хапається за голову й скрикує).
Ох, сил нема!.. Душа болить смертельно,
Туман кривавий очі застилає,
І помстою кипить бурхливе серце!

Моя дитино, йди звідсіль, іди!
Хто б не була ти — дівчина чи привид —
Іди! отрутою нестямних слів
Жаданий спокій мій ти не тривож
І дикий серця пал не воружи,
Бо вже не буде йому впину. Чуєш?
Не буде вже! А тирса степова
Тоді таке прошелестить. то краше
Умерла б ти або того не чути!
(Сідає, схвилюваний, схиливши голову на руки).

Килина

(Збирає розсипані квіти й тихо наспівує)
Роси-сльози на квітках.
Кров на білих пелюстках, —
Хто зросив їх уночі?
Серденько, не плач! серденько, мовчи!
Кров червону не змивай,
Квіт-кохання заховай.
Заховай, не толочи!
Серденько, не плач! серденько, мовчи!
Чути десь козацький спів:
Іде милий із степів,—
Вітре буйний, бистро мчи!
Серденько, не плач! серденько, мовчи!
Вітре буйний, сльози звій,
Кров дощами з квітів змий,
Степом-лугом летючи...
Серденько, не плач! серденько, мовчи!
(Замислюється на хвилю, ніби дослухаючись до невиразного гомону, що лине з лісу, потім постерігає, як сходить місяць).

Килина *(сама про себе).*

Ген над лісом місяць сходить.
Тихо в лісі... Хто ж там ходить?
Він чи, може, лісовик?
Поманив і зник...
Чую гомін, а не знати,
Геть тікати чи чекати, —
Леле! хто там гомонить?

Слухай, слухай, цить!
(Дослухається; по хвилі із смутком).
Ні, не він то, любий, милий,
Бо од щастя що є сили
Засміявся б ліс увесь...
(Знов дослухається із жахом).
Ненько рідна! — Лесь!..
*Тікає в кущі. З лівого боку вискакує Лесь;
угледівши, що Килина майнула в кущі,
погнався, регочучи, за нею.*

Лесь
(не догнавши Килини, вертається до Сірка).
Втекла...

Сірко
Чого блукаєш тут?

Лесь
А що?
Позаганяв свиней і гайда в ліс
До парубків. *(Лягає на траві біля Сіркових ніг).*

Сірко
У ліс?

Лесь
Еге. Вони
Щовечора з Оксаною у лісі
Про Січ все радяться, ги-ги!..

Сірко
Про Січ?
З Оксаною?

Лесь
Еге... щоб козаками
Зробитися, а тоді... ги-ги... я, каже,
З найкращим одружусь. Вони ж, дурні,
І справді в Січ зібрались з козаками
Втекти сю ніч. А матері і сестри,

А в кого й наречена... ги-ги-ги...
Одно блукають лісом тим, мов тіні.

Сірко

Чого?

Лесь

Шукають та все плачуть-плачуть,
Кленуть її, і вас, і козаків.

Сірко

Мене?.. кленуть?..

Лесь

Та примовляють все:
Петра згубила, кажуть, а сестру,
Килину, з розуму звела, Романа ж
І синів коханих наших і братів
Так само хочеш ти занапастити?..

Сірко

Ану-бо припини безглузді брехні!

Лесь

Еге, безглузді... а он гляньте, гляньте!
Самі почуєте, стривайте...

Сірко *(дивиться в ліс).*

Хто се!

Стара жінка *(виходить з лісу).*

Темно в лісі, — не знайду,
Де мій син.
Страшно в лісі... Де ж піду?..
Серце квилить на біду, —
Гей, чи чує ж він?..
(Звертається до куреня).
Де ти взявсь на безголов'я?
Проклят будь!
Висушила сльози й кров я
З туги й горя... Хай падуть

Каменем на голову твою,
Як ти викрав доленьку мою!
(Зникаючи в глибині).
Де ж тепереньки піду?
Темно в лісі, — чи знайду?..

Лесь

Ги-ги! А що? Ви чули? Я ж казав.
Сірко сидить понуро й мовчить.
А ось іще одна — сестра Карпова.

Перша дівчина *(виходить з лісу).*

Місяць легенькою хмаркою вкрився,
Промінь останній у темряві згас...
Братику любий, куди ти подівся, —
Кинув і неньку і нас?
Я тут блукаю,
Тебе шукаю,
А ти, певне, з козаками
І не журишся вже нами.
Проклят будь, хто їх привів,
Хто тобі отрути в душу влив!
(Зникаючи)
Братику любий,
Ті чорнії брови
Не до любови —
До згуби!

Сірко

Які ще брови?

Лесь

Та її ж... Оксани...
Ги-ги! А ось і третя йде, — дивіться.
Захаркова се наречена...

Сірко

Цить!

Друга дівчина *(виходить, озирнувшись).*

Ні, нема... і тут нема...

Лячно й важко на серденьку.
Скрізь ходила, — все дарма...
Гей, місяцю-місяченьку,
І ти, зоре ясна,
Де я милого знайду!
Де піду,
Доленько нещасна?..
Чи за чорними бровами
Знов погнався?
Чи аа Січ із козаками
Вже подався?..

З кущів виходять Оксана.

Лесь (*угледівши її*).
Вона... Оксана!.. (*Схоплюється й тікає в ліс*).

Друга дівчина (*почувши викрик*).
Леле! Хто тут?.. Пробі!
(*Тікає й зникає в лісі*).

Оксана
(*підходить до Сірка, пильно придивляється до нього й сміється*).
Ха-ха! ач квочки розквоктались як,
Злякавшись, що курчата розбіжаться!.
Чото так дивишся на мене ти?

Сірко
Жорстокая краса! Цікаво знати,
Хто той, кому на долю припаде
Скорить твоє завзяте серце.

Оксана
Спробуй.

Сірко
А чим скорить?

Оксана
Та вже ж не канчуками.

Сірко (*обнімає її за стан*).

Таку красу поборжністю до неї
Скорити можна...

Оксана

Так? Але поборжність
Нікого ще ніколи не скорила.

Сірко

А чим?

Оксана

Скажи: тебе січовики
Шанують, люблять дуже?

Сірко (*здивовано*)

Кожний з них
Віддасть життя за мене залюбки.

Оксана

Скажи: тебе уся Україна знає?

Сірко

Гучною славою лицарських вчинків
Ім'я її підніс до високості,
Уславивши на увесь широкий світ.

Оксана

Скажи ж: чому не гетьман досі ти?

Сірко

Чому?.. Над сим ніколи я не думав
Коли ж не гетьман досі я, то, певне
Тому, що до тієї булави
Непевний і страшний простягся шлях
Через широке море крові.

Оксана

Ну?

Сірко

Боявся захлинутись.

Оксана *(зневажливо)*.

Замість того

Утік сюди, щоб бджілок доглядати?

Прощай! *(Хоче йти)*.

Сірко

Стривай, куди ж так хутко ти?

Оксана

Шукать того, хто зважиться зо мною

Переплисти, побравшись за руки,

Червоної води широке море.

З лівого боку виходить Роман; угледівши Оксану з батьком, зупиняється, вражений.

Сірко

Людина ти чи сам диявол в плахті?

Але коли й диявол ти, то варт

Для тебе душу в пекло запровадить,

Аби скорить тебе!..

Оксана

Слова — не діло.

Сірко

Оксано!.. *(Обнімає її)*.

Оксана *(лукаво)*.

Що?

Сірко

Наказуй — все зроблю!

Та тільки покохай! Упитись дай

Отрутою солодкого кохання!

Сп'яніти дай в чаду жаги страшної.

За мить одну тобі під ноги кину

Усе, чим досі жив і чим живу.

Оксана (*пригортаючись жагливо*)

Ти справді? так? Чи вибух се спізнілий
Давно погаслої жаги?

Сірко

Оксано!

Мій раю! квіте мій!.. (*Міцно стискає й цілує її*).

Огонь не згас:

Його ти розпалила знов...

Оксана (*виривається з його обіймів*).

Надовго ж

Він спалахнув?

Сірко

Поки палає серце

Коханням. Запалила його ти —

То й згасиш ти.

Оксана

Коли ти правду кажеш,

То, не вагаючись, за мною підеш?

Сірко

Куди?

Оксана

Нащо ж питать?.. Проте скажу:

Як тільки рушать козаки в дорогу,

За ними й я подамсь звідсіль на Січ.

Сірко (*хитнувшись*).

На Січ?

Оксана

Не зрадить ненька-ніч, не зрадить

Жупан козацький... Далі ж — будь що буде

Сірко

Ти божевільна!

Оксана

Ну, то що! нехай!
Як маю з розумом холодним скніти,
То краще спалахнуть життям без нього
І в захваті згоріть чарівнім. Тут
Ніщо душі і серця не запалить.
Ти з нами?

Сірко *(важко по хвилі).*

Ні!

Оксана *(спалахнувши).*

Чому?

(Заходиться реготом, повним гніву і зневаги).

Недовго ж

Огонь тривав в твоєму серці: згас,
Як порошина та. Стареча примха,
Минулого спізнїлий відгук. Ну,
Прощай!.. Лишаю з бджолами тебе
Й свиньми вельможної Сірчихи...

*(Тїкає лїворуч; по дорозі зустрічає Романа, що ввесь час
стояв і слухав останню розмову з виразом гнїву
й болю на виду, регоче глузливо й зникає).*

Сірко *(бїжить за нею).*

Стій!

Оксано, серденько! вернись... вернись...

*Роман стає йому на дорозі. Сірко, сильно вражений, хапається
за серце й зупиняється. Обидва якусь мить дивляться спїдлоба
один на одного поглядами, повними гнїву й зненависті.*

Роман *(по хвилі).*

Я чув усе...

Сірко

(повертається до нього спиною й говорить тихо).

Бодай тобі, мій сину,
Було позакладало на той час,
Або мені заціпило навіки!
(Одходить до куреня. Гомін наближається:

виразно чути пісню й бренькіт бандури).

Роман

Січовики зібрались вже в дорогу
І йдуть сюди...

Лесь (вибігає з лівого боку регочучи).

Ой, лусну я од сміху!
Старий Пеньок напився і танцює!
Ось гляньте, паночку! Ги-ги! ги-ги!

З правого боку виходить кілька козаків, стара Сірчиха, юрба цікавих парубків і дівчат. Попереду, під загальний регіт, старий Пеньок силкується танцювати на дерев'янці.

Ярема

(співає, пригравуючи на бандурі).

Ой гоп, чуки-чуки!
Буде, буде тої муки
І ногам
І рукам:
Кажі, дочко, що не дам!
Ой гоп, та й два рази!
Знають теє перелази,
І тини,
І млини,
І червонії штани!..

Пеньок *(зупиняється хитаючись).*

Не можу більш!.. Не слухають старого
Прокляті ноги!.. Братику Іване,
До чого вже доживсь старий Пеньок:
Навприсядки хотів і — аніже!
(Хлипає, всі регочуть).

Сірко

(похмурий, бере його за плечі й обережно вкладає під куренем).

Хай молоді танцюють, а старому
Спочити час...

Сірчиха

Старий, старий, а жерти —
За трьох жере! Допавсь, як той дурний
До лою. Швидше вже прощайсь — нехай
Геть їдуть звідси, а то все з'їдять
Твої паливоди...

Сірко

Стара, май сором!

Козаки сміються.

Сірчиха (обурено).

Ось глянь! май сором! А ти сором мав,
Коли сім літ десь пропадав, як пес
А потім повернувся ні з чим додому?
Де здобич дів?

Сірко

Мовчи, стара.

Сірчиха

Мовчати?
А чорта з два! Він, бач, добро пропив,
А я — мовчи! та ще й навів з собою
Таких, як сам, нікчемних ледацюг...

Сірко махає рукою.

Ярема

Нехай бурчить — її тут право, батьку!

Сірчиха

Іще б пак!..

Ярема (обнімає Сірка).

Ну, й додому час. Спасибі
Тобі, наш батьку, од усіх за все:
За хліб, за сіль, за добре гостювання!
(Дивиться йому в вічі).
А то б... із нами знов на Запорожжя!

Сірчиха *(аж підскочила).*

Куди?! А дзуськи! Буде з мене вже
Й того поневіряння, що зазнала
Без нього тут. Коли зібрались їхать,
То й їдьте геть під три чорти! Доволі!
І так вже розпаскудився без краю:
Ні до якого діла...

Сірко *(гнівно).*

Ти замовкнеш?..
Прощайте, братія!
(Прощається, цілючись, з іншими).
Що далі буде,
Про те ніхто не знає. Може, Бог
Ще приведе побачитись...

Сірчиха

Аякже!
Й до хати звикнеш...

Сірко

Привітайте там
Від мене щиро й нелукаво всіх,
Із ким за довгі роки поділяв
Лицарський тягар, славу й честь козацьку.
Що маю більше вам сказати?

Сірчиха

Досить!
Чи не рідня!

Сірко

Та замовчи ж, стара,
Хоч на хвилиночку!

Козаки

Прощай!.. *(До всіх).*
Прощайте!..

Парубки й дівчата *(вклоняючись).*

— Прощайте!

— Здорові їдьте!
— Щастя, Боже, на все добре!

Козаки

Прощай, стара! прощай, Романе!
Чом не з нами?..

Сірчиха

Їдьте вже самі, без нього обійдеться...

Ярема

На коні, хлопці! гайда!

Їдуть ліворуч усі, крім Сірка й Сірчихи.

Парубки й дівчата (співають)

Ой послалась доріженька
Через брід,
Виряжали козаченька
У похід.
Щастя, доле, воювати
І щасливо повертати
Йому, молодому,
З походу додому.
(Далі за сценою).

Закурилась доріженька
Вдалечінь,
Загадала дівчинонька,
Чий то кінь?
Чи мій милий із походу
Повертає вже до году?
Чому так хутенько?
Ой, чи він то, ненько!..

Сірчиха (услід).

Бодай загинули, п'янюги! пху!..
Насилу здихалась: жеруть і п'ють,
Як прірва та...

Сірко (зітхнувши).

От ти гарчиш, стара...

Сірчиха *(обурено).*

Чи я собака, що гарчу?..

Сірко

Мені ж

Чомусь так важко, й жаль за серце смокче,

І все навкруг таким гидким здається...

Сірчиха

Аякже, — краще там! Поїхав би

Із ними, може?..

Сірко *(загадавшись).*

Хто зна...

Сірчиха

То вже дзуськи!

Сю ніч я тут ночую, бо навмисне

Сюди й прийшла із ними: знаю ж добре

Твою ледачу вдачу.

(Виносить із куреня сіряки і стеле по сей бік, коло Пенька).

Сірко *(посміхнувшись).*

Не допоможе,

Моя старенька, се, коли орел

Захоче випростати свої крила.

Проте... се все дурне... Стомився я

І тілом і душею...

Сірчиха *(лягає).*

От і добре:

Лягай, бо пізно вже, а завтра встанеш

І в голові розвидниться тобі.

Сірко

(виносить із куреня кирею і стелить коло входу до куреня).

А де ж Роман?

Сірчиха

Пішов додому, мабуть:

Теж спати час, бо рано тра вставати.

(До Пенька, що хропе, як забитий).
А сей — якої зати́на! Старе,
Як те мале: нажерся й спить.
Чого йому? турботи докучають?
Старий-старий, а жлуктить ту горілку,
Як воду кінь... Наука січова.

(Позіхає).

Ох, Господи прости! Коли б отее
Та не проспати досвіта: без мене
Там спатимуть усі, а особливо
Дурний свинар: коли не спить, як мертвий,
То десь ганя на палиці своїй,
А свині по городах... Ох-ох-ох... *(Замовкає).*

*З лівого боку, крадучись, виходить Оксана, вбрана козаком.
Озирнувшись довкола, підходить тихо до Сірка.*

Оксана *(напівголосно).*

Ти спиш?.. Не довго спатимеш, запевне:
Орлові надокучить спокій клітки, —
Широких просторів і високості
Душа огнева його запрагне.
І, замість лайки і докорів бабських,
Турбот дрібних, нікчемних і марудних,
Захочеться почути гуркіт грому,
Крилом черкнути хмар страшних у тучах...
Прощай! побачимось на Січі скоро!..
(Іде ліворуч).

Сірко *(схоплюється й протирає очі).*
Химерний сон!..

Сірчиха *(прокинувшись, сідає).*
Що кажеш ти?

Сірко
(вгледівши Оксану, яка озирнулась і зникла).
Оксана!
(Стає на ноги).
То се не сон! Оксано! *(Простягає руки до неї).*
Гей, коня!..

(Зникає в курені й по хвилі вибігає звідтіля в жупані, підперізуючись поясом з шаблею).

Сірчиха *(чіпляючись йому за руку).*

Куди? сказився ти?

Сірко *(грізно).*

Стара, не руш!

Пусти!..

Сірчиха

О, ні!..

Сірко

Пусти, кажу! доволі!

(Одпихає її. Вона падає з криком. Сірко зникає ліворуч).

Сірчиха *(підводиться).*

Та що ж се, моя ненько!..

(Безпорадно озирається).

Роман *(виходить з лівого боку)*

Що таке?

Куди се батько?

Сірчиха

Був якийсь козак,

Старий прокинувся й гукнув: "Оксано!"

Услід йому, надів жупан і зник:

Подався, мабуть, за конем до хати...

Роман

Оксана то?... Так, так... вона... вона

На Січ збиралася... А батько з нею?

А я ж?...О, мамо, мамо!..

Сірчиха *(з криком нахиляється над ним).*

Сину мій!..

ДІЯ ТРЕТЯ

Частина одного із січових куренів, призначена для мешкання Кошовому. Вечір. Коли завісу підноситься, джура Сірків Прибирає в помешканні й готує на столі келихи й мед.

Ярема (входить).

Добридень, Яську!

Джура

А, здоров, Яремо!

Вернувся вже? Гаразд? Ну, й слава Богу!

Ти бачив вже, що скоїлось у нас?

Ярема

Та бачив же й очам своїм не вірю...

Джура

Хе-хе! щось справді нечуване ще,

Відколи Січ стоїть.

Ярема

Пан кошовий

У церкві, мабуть?

Джура

Незабаром буде.

Ярема (сідає).

Ну, поки прийде він, ти розкажи,

Як сталось се!

Джура

Як сталося? Самі

До пам'яті не дійдемо ще досі.

Вночі, — се на четвертий день було, —

Коли, гульнувши добре ради свят,

Всі полягали спать по куренях, —

Ми з паном кошовим не спали ще, —

Почулася пальба в кілька рушниць

З одного куреня. Назустріч їй
Страшений знявся крик і знов пальба –
Вже з тисячі мушкетів, потім знов
І далі так... Крізь щілини в вікно,
Мов блискавки, будили темну ніч,
Тремтіли стіни куреня од грому.
Пан кошовий віконце одхилив,
І одхитнувся, вражений, назад.
"Що бачу я? Скрізь повно яничар! –
Сказав до мене, — ні, не може бути!
Се сон!" Але од гуркоту мушкетів
Земля стогнала навкруги. Хай Бог
Боронить всіх од снів таких! Зиркнув
Я на отамана й завмер від жаху:
Стояв він, зуби зціпивши, палали
Огнем страшним козаці грізні очі,
І ніздрі роздувались, як в коня.
"Пекельна зрада заховалась десь
Між нами, — він шепнув, — та вже нехай,
Дізнаюсь потім я, а поки що
Розбуркай, Яську, п'яних козаків,
Звели озброїтись якнайпильніш,
А я тим часом розміркую сам,
Що далі нам чинить, бо бачу добре,
Що од гостинця січового ворог
Отетерів, не знає що робити"...
Готові всі були вже за хвилину.
Звелів отаман з шаблями в руках
Із криком кинутись на ворогів.
Наш крик почули в інших куренях...
І кинулись на вулицю усі.
Пішла робота!.. Бились аж до ранку.
Який кінець — ти бачив сам. Лягло
Тринадцять тисяч їх п'ятсот...

Ярема

А наших?

Джура (сумно).

Ох, наших теж з півсотні полягло,-
Пером земля хоробрим, царство вічне! –

Ярема *(сумно схиляє голову)*

Хай прийме Бог у царство у своє
Завзятих лицарів!.. А хто, — не знаєш, —
Побачив перший їх і зняв тривогу,
Обрятувавши тим усіх?

Джура

Чому
Не знаю? Знаю: то — безвусий Шевчик.

Ярема

Хто? Шевчик? Щось не в пам'ятку мені.

Джура

Та мало хто і зна його, бо він
Більш пробував завжди на низових
дніпрових луках... Після бою зник
Невідомо куди: погнався, певне,
Він разом з іншими за кримським ханом,
Що, оточивши Січ, стояв із військом,
Чекаючи, що вчинять яничари,
А як почув, що їм амінь, то втік,
Не оглядаючись, в степи... *(Дослухається)*.
Іде хтось...

Сірко *(входить)*.

Ярема? Ну, здоров, здоров!
*(Кидає кирею на руки джурі, який вішає
її на стіну біля дверей і виходить)*.

Ярема *(вклоняється)*.

Чолом
Тобі, вельможний батьку!

Сірко

*(опанований однією якоюсь думкою,
ходить по хаті)*.
Що привіз?

Ярема

Привіз од пані щире привітання.

Вернутися тебе уклінно просить.

Сірко *(ніби прокинувшись).*

Вернутись?.. Так... авжеж... вертатись тра...
Доволі!.. Бачив ти, які в нас свята?

Ярема

О, варт на вулиці поглянуть тільки,
Щоб враз побачити, як парко тут
Було вам на Різдвяних святах.

Сірко

Тринадцять тисяч і п'ятсот!.. А крові!
Лилася річкою і замерзала...
Всі курені і навіть церкву Божу
Облито кровію людською... Жах!..
А ще страшніше, що сьому
Не видно краю... *(Ходить по хаті в задумі)*

Ярема

Що таке я чую?
Тебе не тішить, батьку, нечувана
Ніколи ще, відколи Січ стоїть,
Над ворогом лукавим перемога?

Сірко

Не тішить?.. Так... Мені здається часом,
Що захлинаємось у людській крові...
Тринадцять тисяч!., страшно і подумать!

Ярема *(ще більш здивований).*

Але... інакше ж як? Не розумію...
Чи боронитися не треба нам
І боронити рідний край і віру?..

Сірко

От-от! інакше як? Не знаєш ти,
І я також сього не розумію,
А тільки серцем чую, що не те,
Не те... ні, ні... Під час такий... страшний,
Так хочеться обняти увесь світ,

Усіх людей — і ворогів, і друзів,
Так хочеться сказати: схаменіться!
Убийте звіра ви в собі, приспіть
Лихее в серці нелихім навіки,
Святу душу й розум розбудіть,
Керуйтеся ними, — не вовки ж ви — люди! —
А довгий спис і меч свій перекуйте
На рало хлібороба. Чи на те ж
Господь вам милосердний руки дав,
Щоб поробилися ви різниками,
А світ увесь, чудовий Божий рай,
Та обернули у різницю?.. Хе...
Ми хто? славетне Військо Низове?
Ми — оборонці, лицарі, б'ємось
За віру, за отчизну, за народ?
Хе-хе!.. Омана для дурноголових...
Коли й спокійно всюди, і ніхто
З так званих бусурмен не дума навіть
Той спокій потривожить — все одно
Спокійно не сидиться нам на місці,
І заздрим оком позираєм ми
На мирних хліборобів, а в душі
Кипить злоба, і серце прагне крові,
Бо тая кров несе з собою здобич,
Що змогу дасть на довгії часи
В нових жупанах походити нам
Та брязкати злотом, день і ніч кружляти
В горілці по коліна, щоб забути,
Що злото і жупан людською кров'ю
Ще свіжо скроплено. В тім віра вся
І вся отчизна наша. А тим часом
Отчизна справжня й віра, тремтячи,
Після походів наших у степи,
І причаївши дух з несвітським жахом
Розплати дожидають, бо за наші
Лицарські промисли над ворогами
Зруйнує люто ворог все дощенту,
Помститься у сто крат, руїни ті
Поливши кров'ю братньою й слізьми.
А сльози й кров волають знов до помсти,
І знову — ми, а там і знов — вони,

І далі так без краю і кінця!..
(Замовкає й ходить по хаті, схвилюваний).
Ну, годі... Розкажи, що там у нас
На хуторі чувати? Всі живі,
Здорові?..

Ярема (вагаючись).
Ох, вельможний батьку наш!
Нічого втішного я не привіз.

Сірко (зупиняється).
А що хіба? стара слаба? Роман?

Ярема
Ні, дяка Богові, здорова пані,
Змарніла тільки од журби й печалі

Сірко
Якої?

Ярема
Що казати — не знаю я...

Сірко
Та що там сталося? Роман в недужі?

Ярема
Нема його...

Сірко
Що!! Як нема?.. А де ж він?

Ярема
Утік із дому.

Сірко (вражений).
Як? чого? коли?

Ярема
Услід за нами ще тоді, як ми
У тебе гостювали...

Сірко

Втік... Але...

Де ж він, коли за нами втік сюди?

Чи ж бачив хто його на Січі?

Ярема

Ні.

Ніхто не бачив...

Сірко *(довго не може отямитись).*

Так... і другий згинув...

За що караєш, Господи, мене?..

Мої сини... моя утіха... Ох!

Немає сил!..

*(Важко сідає край столу; по хвилі,
вражений раптовою думкою).*

Стривай... А та... Оксана,

Орла старого дочка... там вона?

Ярема

Як зникла ще тоді, як ми вертались

На Січ од тебе, то ніхто не має

Про неї звістки жодної...

Сірко *(б'є кулаком по столу).*

Прокляття!

То, певне, тут вони, на Січі!..

Ярема

Де ж?

Хіба на луках низових.

Сірко *(схоплюється).*

На луках?

Довідатися зараз!.. Під землею

Знайти обох негайно. *(Дослухається).*

Старшина

Іде сюди. Поки що йди собі,

А потім я тебе покличу знову...

Ярема виходить, уклонившись. У хату входять:

*військовий суддя Кудлай, осавула Шило, писар Перепелиця
й старі козаки: Гедзь, Запридух, Крижаний.*

Гедзь *(провадить далі розмову).*

Бо й так-таки. Останніми часами
Ніхто не дбає ні про що: усі:
І козаки, і старшина, та й сам
Отаман — зледащили так...

Запридух

Дирчи!..

Гедзь

Бо я таки й дирчатиму тобі
І всім на злість! На що перевелось
Козацтво, лежачи по куренях
Без промислу лицарського за зиму?
І надарма усюди ходить чутка
Що в Січі вже поміж січовикам
Та позаводились баби...

Козаки сміються.

Сірко *(затремтівши).*

Ти справді
Про теє чув?

Гедзь

Тобі позакладало
Се знаю я: нічого ти не чуєш,
Та і не бачиш теж, превражий сину,
Що справді не козацькі штани
І не жупани надіти треба вам,
А бабськую запаску і очіпки,
А в руки, замість шабель та мушкетів,
Пристає дати голку й веретено!

Запридух

Дирчи, дирчи, як бабське веретено!

Гедзь

А пху на тебе, вражий сину, пху!
Чи рота ти мені замажеш, га?
Вони лайдачать, бач, а я — мовчи!..
А щоб ви не діждали!..
(Витягає люльку).

Запридух (регоче).
Що, вморивсь? (Регоче).
А я скажу, панове-браття, ось що...

Кудлай (заникуючись).
Кажі, послухаєм.

Запридух
Навіщо дбати нам
Про промисел лицарський і про справу...

Гедзь (крутнувшись на місці)
Іще б пак!

Запридух
Думка, бач, моя така:
Поки живий між нами старий Гедзь,
Нам ворог не страшний.

Старшина
Чому ж, чому?

Запридух
Як ворог нападе — послати Гедзя,
Бо він як задирчить — ніяка сила
Того не витрима і геть втіче.

Всі сміються, а Гедзь плює спересердя.

Шило
Панове-браття, жарт хай буде жартом,
Але напевне ж не для жартів нас
Сюди закликав пан отаман.

Сірко

Так.

Кудлай

Кажи, послухаєм.

Гедзь

Я перш за все
Спитав би кошового: як те сталось,
Що не один, не два, а ціле військо
Проклятих яничар до нас на Січ
Прокралось непомітно? Чи видав
Такее хто і чи чував, відколи
І мати Січ стоїть?..

Запридух

Дирчи, дирчи...

Сірко

А я на се вам відповім, панове...

Кудлай

Кажи, послухаєм.

Сірко

Про теє, як
На Січ до нас прокralись яничари
Ми будем потім говорить докладно
Й шукати винуватців. А тепер
Послухать прошу те, що я скажу.

Кудлай

Кажи, послухаєм.

Сірко

Як вам відомо,
На завтра рада в Січі. Січовий
Звичай і лад з давніх-давен велить
Щороку нам в сей час спосеред себе
На цілий рік обрати старшину..

Гедзь

Бо й так-таки! Не треба ледацюг!..

Запридух

Дирчи, дирчи!..

Сірко *(до Гедзя, потім до всіх)*

Стривай, старий, не лізь

Поперед батька в пекло: ще поспіють

Чорти старечу й з тебе шкуру здерти!

Запридух

Еге, й зробити фуркала з кісток,

Та щоб і в пеклі ти дирчав, як тут...

Хай знають козака!..

Гедзь

А щоб ти здох!..

Сірко

Так от, панове, я зібрав сюди

Для того вас, щоби упередити, —

А ви вже скажете про теє іншим —

До ради, звісно, щоб на раду всі

Прийшли уже з готовими думками...

Кудлай

Кажі, послухаєм.

Сірко

Казать не довго.

Я знов своєї: перед товариством

На раді січовій я зваживсь скласти

Клейноди військові й зректися зовсім

Стоять на чолі Війська Низового.

Всі *(рух і схвилювання).*

Чого ж, чого? Яка тому причина?..

Гедзь

Авжеж: безпечніш бджіл десь доглядати

А мати Січ не вулик...

Запридух

Знов дирчиш?..

Сірко

Того, сердитий діду, що безпечно,
Що небезпечно, кошовий Сірко
Не розбирав ніколи, — всім відомо, —
Й коли б та сивую твою чуприну
Шанобою лицарською і честю
Було не вкрито здавна, як щитом,
Я миттю видер би тобі із рота
Облудний твій язик і кинув псам,
Тоді дізнався б ти, що небезпечно
Не з ворогом десь стятись, а в Сірка
Облудним словом кидать необачно.

Запридух

От бач, і додирчавсь...

Крижаний *(спокійно й розважливо).*

На те він Гедзь, —
Не може не кусать. Але дозволь
Спитать тебе, славетний батьку наш,
Чим прогнівила мати Січ тебе,
Що нагло так зрікаєшся її?
Чи ти слабкий, чи інша є причина.

Кудлай

Кажі, послухаєм.

Сірко

О, ні! ще тілом
Я дужий і міцний, як дуб старий
І Січ нічим мене не прогнівила,
Але душа стомилася вкінець
Од крові й сліз, що ллються безустанку,
І прагне відпочинку...

Гедзь

Йди в ченці,
Коли слабкі утори маєш...

Запридух

Цить!

Остобісів уже своїм дирчанням!

Сірко

Куди піду — моя то справа. Я ж

Попередити мусів вас, щоб ви

До завтраго умовились собі

І знали вже, про що на раді дбати

Перепелиця

(встає і вклоняється всім).

Шановнії батьки! дозвоьте слова

Й мені, хоч, як то кажуть, моя справа —

Готового дивитися...

Кудлай

Кажи,

Послухаєм.

Перепелиця

(скромно, але лукаво).

Я розумом малим

Своїм міркую так: коли кому

Спаде на думку щось, і певний він,

Що в тім закон, що в тім і всі пророці,

Що те у голову йому поклав

Сам Бог, то вже того із голови

І келепом не виб'єш, далебі:

На Січі в нас вже лад такий: всяк вільний

Прийти сюди чинить козацьку справу,

Але також всяк вільний звідсіля

Піти собі, коли й куди завгодно.

Не нам, батьки, спинить, та ще кого?

Отамана Сірка, що не коривсь

Душею и тілом зроду ще нікому...

Гедзь

Щось дуже ти закрутисто почав

Учений каламарю, а до чого?

Запридух

Мовчи та диш, готового-бо слухай!

Кудлай

Кажи, послухаєм.

Перепелиця

Але про те

Усім нам треба добре пам'ятати,

Що ані кримський хан, ані султан

Того, що вдіяли на святах ми,

Ніколи нам не подарують...

Всі

Правда,

Що ні, то ні!..

Перепелиця

За яничар своїх,

Що полягли у нас, на Січі, трупом,

Султан в сто крат помститися захоче

І не пізніш, як наш Дніпро-Славута,

Розлившись по луках, понесе

Свої кайдани крижані до моря,

А степ покриється травою.

Отож спитати й хочу: чи гаразд,

Під час тяжкий лишати неньку Січ

Напризволяще?

Всі

Так, авжеж що правда

Гедзь

Он бач, куди крутив він, вражий син!

Перопелиця *(сідає).*

Я все сказав, мої батьки.

Крижаний

Гаразд,

До речі мовив. Ти кажи, Іване!

Кудлай

Кажи, послухаєм.

Сірко

О так, я згоден
Що не гаразд лишати неньку Січ
В тяжкій, скрутній годині на поталу
Лихому ворогові... так... Але
Хіба Сірком самим так Січ міцна?
Хіба Сірком Іваном слабодухим,
Як каже батько Гедзь, урятувати
Її од ворога? Адже на Січі
Преславних лицарів чимало є,
Й сивочупринних і молодиків,
Знайдеться й голова, що поведе
На герць хоробрее лицарство наще
Не тільки на татар, а і на пекло.

Крижаний

Се знаємо самі, але нема
Для ворога страшніш "урус-шайтана"
Преславного Сірка: саме ім'я
Твоє для ворога страшенна сила.

Сірко (сумно).

О, так! чимало крові випив я!..

Гедзь

Та що се справді! він сказивсь, чи що?

Запридух

Ану-бо не дирчи, а слухай далі!..

Сірко

Нехай і так, але... мені здається,
Та так воно і є, що ворог наш,
Діставши добрую отее науку,
Тепер накаже й дітям, і онукам
Війню на козаків...

Крижаний

Ти чуєш!
Загоїть рану час, а у душі
Огонь помститись не погасне, ні, —
Потиху жеврітиме він, а потім
Пожежею такою спалахне,
Що й сам Люципер ужахнеться в пеклі.

Сірко

Не може бути того! Така наука,
Яку у нас дістали вороги,
Одіб'є хіть у них вже назавжди
Війною йти на нас. Вони побачать,
Що силою не вдіють нам нічого,
Що краще згодою здобути спокій
І добробут своїй отчизні й людям.

Гедзь

Аякже! дожидай!..

Сірко *(не зважаючи).*

І нам самим,
Забувши давнє ворогування,
Подати першим треба руку згоди,
І сим, а не мечем, здобути спокій.

Гедзь

Оце утяв, сто сот чортів тобі
У пельку! Га!.. А нащо ж Січ тоді?
А на якого дідька ми тоді?
Чи хочеш ти, щоби згорнувши руки
Сиділи доти козаки спокійно,
Аж поки жерти нічого вже буде,
Аж поки без штанів і без жупанів
Зостанемось?..

Сірко

От-от! У сім усе —
І віра наша, і отчизна, все,
За що б'ємося і вмираєм. Ні,
Мої панове! вже коли про се
Заговорили ви, то я скажу вам от що:

А працею хіба дістать не краще
Усе, чого потрібно до життя.
Так робить більшість...

Гедзь

Чхать на тую більшість...
Чи всіх пошити хочеш в гречкосії?

Сірко

А хоч би й так! Чим різати людей,
То краще землю крять плугом.

Гедзь

Чули?
Отсе так так! А щоб ти не діждав!
Була, превражий сину, Січ, — то й буде!
Було преславне Військо Запорозьке, —
То й буде всім на страх во віки й віки!
Як боронили край, то буде так
І далі, поки сонця світ...

Всі

Амінь!

Сірко

Ну, що ж, нехай, на добрее здоров'я!
Але я знов кажу, що жити в згоді
Безмірно краще, й прийде та година
Коли на думку на такую всі
Пристануть, як і я, і на землі,
Сльозами й кров'ю скроплений одвіку
Назавше запанує згода й спокій,
Не буде ворога, а будуть всі
Братами...
Входить Джура.
Що таке?..

Джура

Прибув допіру
З погоні Шевчик: щось сказати має.

Сірко

Се той... цікаво... Клич, нехай увійде.

Джура виходить.

Гедзь

Ото десь хана на слизьке загнали!

Входить Оксана-Шевчик.

Сірко *(схоплюється, вражений).*

Окса... *(Пересилює себе й стає спокійний).*

Гедзь

На що перевелося вже

Преславне Військо Низове! Щеня

Якесь, а не козак! Бігме, дівча:

Безвусе, жовтодзюбе...

Шевчик

Слава Йсусу

Насамперед у хату вам! Тепер

Скажу, мій діду, вам: не довгий вус.

Не сивая чуприна Запорожжя

Уславили на весь широкий світ,

Бо не завжди вони в правдивій згоді

З відвагою і розумом живуть.

Сміх.

Гедзь

Ах ти ж, мізерний! Ну, за щастя маєш,

Що я про твій учинок не забув,

А то дізнався б вже, чи володієш

Так спритно й шаблею, як язиком.

Шевчик

Боюсь, що та цікавість недоречна

Не на користь старому вийшла б...

Гедзь *(оскаженівши, схоплюється).*

Що?!

Ану, ставай же, песький сину! Я
Навчу тебе, старших як поважати!

*Виймає шаблю, Шевчик і собі. Стають один проти одного
й починають герць.*

Інші

Та що ж се справді?.. Пху!.. здурів старий!

*Сірко з напруженою тривогою слідкує, як Шевчик одразу
Спритно одбиває удари старого досвідченого рубаки,
А потім і сам починає наступати на діда. За хвилину
Гедзева шабля летить з дзвоном набік. Шевчик спокійно
засовує свою в піхви и стає знов біля порога.*

Гедзь (отетерівши).

А матері твоїй гарбуз печений!
Навік оганьбив лицаря старого!

Всі сміються.

Запридух

Дарма, коли і віку того стільки
Як у кози хвоста! Адже чорти '
У пеклі вже давно часник товчуть,
На тебе сподіваючись...

Гедзь (опритомнівши).

Гаразд,
Гаразд, превражий сину, б'єшся ти.
За се і почоломкатись не гріх...
(Цілує Шевчика).

Але і знов скажу, що схожий ти
На дівчину, бігме! і губи в тебе,
Немов у дівки, — аж пашить од них!

Всі сміються.

Крижаний

А я гадав, що Гедзь старий не знає,

Які уста в дівчат...

Запридух

Він хоче, бач,
Щоб од усіх, як і від нього, Гедзя,
Одгонило холодним стервом...

Гедзь

Пху!
Бодай ти здох! не дасть і слова мовить!..

Сірко *(не дивлячись на Шевчика).*

Кажі, які звістки привіз ти нам.

Кудлай

Кажі, послухаєм.

Шевчик *(вклонившись).*

Мене прислав
Курінний наш отаман розказать
Твоїй вельможній мосці й старшині
Про те, про що дізнавсь од язика.
Довідавшись про долю яничар,
Одразу кримський хан завмер від жаху,
Але, опам ятавшись, так озливсь
Що впав навколішки й заприсягнувсь
І Магометом і Аллахом щиро,
Що до весни збере таку орду,
Якої світ не бачив ще ніколи...

Гедзь

А що, Іване? ухопив?.. Отее
Вже маєш ти до згоди першу руку.

Сірко *(посміхаючись).*

Дурне! безсила злість, якую згодом
Остудить глузд і рівновага...
(До Шевчика).
Далі.

Кудлай

Кажи, послухаєм!

Шевчик

Скажений хан,
Тікаючи од нас в степи чимдуж,
Поперед себе розіслав усюди
Наказ підвладним мурзам і агам,
Щоби, не гаючись, вони збирали
Хто скільки війська має під собою...

Гедзь

Хе-хе! Іване, чуєш? Вже до згоди
Подав тобі обидві він руки.

Запридух

Та годі, не дирчи!

Шевчик

І по весні
Буруном грізним ту орду на Січ
І на Вкраїну кине він одразу.
Щоб зруйнувати геть усе дощенту,
Та так, щоби ніколи вже од нас
Їм не було тривоги й небезпеки.
Тебе ж, вельможний батьку наш,
Звелів піймати хан за всяку ціну,
Яку заправить хто. бо він гадає,
Що, поки ще живе урус-шайтан,
Не буде їм спокою, хоч там що!

Гедзь

Якраз! нехай послухав би твій хан
Тієї пісні, що співав оце
Урус-шайтан допіру нам...

Запридух

Дир-дир!..

Гедзь *(до Запридуха).*

Та дай же спокій ти, нечиста сило!
Чи я брешу, чи щось дурне верзу?..

Сірко

(вдаривши кулаком по столу, грізно).

Мовчи!.. Так ми його ще не навчили?

Так сміє він ще марити про те,

Щоб у руїну обернути край

І нас всіх вигубити до ноги?

(Схоплюється).

О, ні, не буде так! не буде, ні!

Бо те, що він замислив проти нас,

Я поверну на нього. Ще не вспіє

І тирсою укритись степ весною,

Як з Криму я зроблю йому на втіху

Одну страшную головешку!

(Ходить схвильований по хаті).

Гедзь

Так,

Се по-козацькому! Бо годі вже

Січовика тримати без війни:

Пропивсь, обшарпавсь він і зголоднів.

Як не запобіжиш, то знай тоді,

Що звірем кинеться на гречкосіїв,

Як на отару вовк з дніпрових плавнів.

Сірко

О, ні: червоним пивом напою

Й татарським золотом наб'ю кишені!

Так от шановнії батьки: одбудем

Ми раду завтра, як велить звичай,

А там не гаючись, і лаштуватись

Завізьмемось в похід. Але про се

Нікому поки що анітелень.

Крижаний

Не первина, наш батьку, знаєм добре.

Сірко

А поки те та се, ми обміркуєм

Докладно з вами все — і як. і що.

Тепер же я спитаю козака

Іще про дещо, а ви йдіть здорові

Й готуйтеся до завтрашньої ради.

Гедзь

Прощай, Іване, бачу й я тепер.
Що рано ще тобі, замість штанів,
Запаску бабську одягать. Утішив
Мене, старого, ти, бігмеї спасибі!
(Цілує Сірка).

Інші

Прощай, наш батьку, будь здоров!

Сірко (проводжає їх до порога).

Прощайте.
Всі виходять, крім Шевчика.
Оксано!

Шевчик

Шевчик я, а не Оксана.

Сірко

Ат, к чорту з Шевчиком! для мене ти
Є тим, чим перш була. Скажи мені,
Навіщо крилася?

Шевчик (похмуро).

Але стривай... Я ще не все зробив.

Сірко

Хіба не досить
Того, що, як колись, ти знов мені
Мої всі заміри перевернула?
Кажі, що там іще? кажи хутчій

Шевчик

Прислав тобі курінний наш отаман
Того, хто потай уночі на свято
Провів у Січ так хитро яничар.
Його спіймали разом з язиком

Сірко

Він тут, той зрадник?.. Чом же ти мовчав,
Коли сиділи тут усі?

Шевчик

Так треба.

Ти сам побачиш... Привести?

Сірко

Веди

Дай глянути на козака, що може

Іще ходити по землі, вчинивши

Проти братів нечуване злочинство.

Дай глянути на Каїна й проклясти

Ту матір, що на світ його пустила...

Проклясти...

Шевчик

Не спіши так проклинати,

А краще джуру ти свого пошли

Звідсіль, щоб він не чув нічого.

Сірко (здивовано).

Нащо?

Шевчик

Побачиш сам: я зараз приведу. (Виходить).

Сірко (здвигаяє плечима).

Гей, Яську!..

Джура (входить).

Що, мій пане?

Сірко

Збігай-но

До писаря й перекажи, щоб він

Зайшов до мене завтра ще до ради.

*Джура вклоняється й виходить. Сірко ходить по хаті
Й питаюче позирає на двері, якими по хвилі Шевчик
вводить зв'язаного Романа.*

Сірко *(протирає очі).*

Се що? Не може бути! Се дикий сон...

Шевчик *(твердо).*

Не сон, а син.

Роман

(зиркнувши спідлоба на Оксану й на батька).

Обоє тут... прокляття!..

Сірко

Та як же ти...

(Точиться, ухопившись за серце, до столу й важко сідає).

О, ні, не може бути!..

Роман

Ти бачиш сам, що може бути... Але...

Сірко *(схоплюється).*

Та як же зваживсь ти?! Адже і сам

Люципер в пеклі ужахнеться!..

Роман

Хай!..

Люципер був безбатченко й не мав

Того, хто зваживсь витягти у сина

Його огневе серце й душу, кинуть

І розтоптать ногами...

Сірко

Цить, ні слова!

Як пса, уб'ю тебе!

(Витягає з-за пояса пістоля).

Роман

О, вбий, мій тату!

Не маю сил вас бачити удвох.

Убий, і я на світі тім за те

Молитимусь з подякою за тебе,

Що муки ти мої узяв на себе.

Коли ж твоя душа на той світ злине.

То нас розсудить там... Сам Бог... Кого
Вже з нас обох він проклене — побачим...

Сірко

*(засовує пістоля за пояс і, повернувшись
до Романа й Шевчика спиною, глухо говорить).*
Візьми його і одведи за Січ
У поле і пусти. Нехай іде...

Шевчик *(спалахнувши).*

Як? зрадника пустить?! Ти розумієш,
Вельможний батьку, те, що робиш?...

Сірко

(крутнувшись, у страшнім гніві, тупає ногою).
Що?
Ні слова більш! роби, що я велю!
Й про се нікому аніже!.. Ти чув?..

Шевчик *(блиснувши очима, перемагає себе).*

Я слухаю... *(Бере Романа під руку й виводить).*

Сірко

*(стоїть якусь хвилю, вхопившись за голову,
потім точиться, хитаючись, до столу, падає
на ослін і, схиливши голову на руки, тяжко ридає).*
Мій сину!.. сину мій!..

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

*Степ перед заходом сонця, яке кидає навкруги пасма кривавого
світла, надаючи всьому якогось моторошно-містичного характеру.
В перспективі запорозький табір. На другім плані, ліворуч,
на сцену спускається бік степової могили. Посеред сцени —
імпровізований стіл до бенкету. Праворуч — одкритий
до глядачів намет кошового. Здалеку лине гомін підпилих
січовиків, а в павзах чути щебетання жайворонків. Коли
завісу підноситься, в наметі сидить у глибокій задумі Сірко
й дослухається. Шевчик чистить його шаблю.*

Шевчик.

(розглядаючи лезо шаблі).

Не вадило б і погострить як слід,
Бо видно, що не марне пан отаман
Носив її при боці... Крові теж
Ворожої чимало запеклось на ній.

Сірко *(немов прокинувшись).*

Що кажеш? крові?.. Так, ну да, так, так...
(Позирає на руки).

Шевчик

(зауваживши, що Сірко дослухається).

Бач, розгулялись як січовики...
Чого на руки все ти поглядаєш?

Сірко

На руки? А... Усе дивлюся, бач...
Неначе добре й мию їх завжди,
Але... ніяк от не одмию... Дивно...

Шевчик

Чого?

Сірко

Та крові. *(Дивиться на її руки).*
Глянь, у тебе теж...
Не знаєш, чим її одмить?

Шевчик *(насупившись).*

Не знаю.

Сірко *(дослухається).*

Ось слухай, слухай!..

Шевчик

Чи не чула я,
Як у хмелю козак гвалтує?

Сірко

Ні,
Не те... Ось слухай... Чуєш ти?

Шевчик

Та що?

Сірко

Як жайворон дзвенить один, другий...

Як диха степ, як тирса шелестить,

Ах, знов сей п'яний гвалт!..

Шевчик

Ти й сам, як п'яний!

Сірко

Я? п'яний?..

(Проводить рукою по чолу і знов дослухається).

Вже замовкли... Чуєш ти?

Шевчик

(витирає шаблю, підходить до нього

й засовує її йому в піхви).

Що діється з тобою, любий? Ти

Стомивсь?

Сірко *(обнімає її).*

Оксано, серденько кохане!

Покиньмо все й поїдемо додому.

Шевчик

Тепер? Як ще один ступінь -

І ми коло жаданої мети.

Май силу, мій коханий, бо удруге

Не скоро вже, а може, і ніколи,

Не станеш близько так до булави.

Іще одно зусилля — і кінець.

Про тебе вся Україна знає й радо

Під дужий захист твій поставить

Свою пошарпаную долю. Я ж

Тоді навіки вже твоя... гетьмане.

(Оповиває його шию руками й палко цілує).

Сірко *(посміхнувшись).*

Гетьмане?..

Шевчик

Так, спинитися ти мушиш
Тільки там... *(Дослухається)*.
Ідуть січовики.
Ходи назустріч їм і клич до столу:
Вся міць твоя в тобі і в них. Іди!..

*Виходять з намету і йдуть назустріч старшині.
Козаки підходять до столу й сідають Ярема починає пісню.
Хто п'є, а хто підхоплює*

Заспів.

Не тумани з моря, не тумани
Місяць, сонце заступали.

Всі

Гей, гей!
Димом небо вкрило, димом небо:
Кримські селища палали.
У Стамбулі турки, у Стамбулі
На схід сонця поглядали,
Гей, гей!
"Чом немає вісті, чом немає?" —
В моря синього питали.
Гей, не було вісті, гей, не було
Ані звечора, ні зрана,
Гей, гей!
Полягали кримці, полягали
Спати у Сірка Івана.
Не забудуть кримці, не забудуть,
Як з Сірком бенкетували.
Гей, гей!
З червоного пива, таки ж з пива
Буйні голови поклали.
Не заплаче мати, не заплаче
До схід сонечка уранці,
Гей, гей!
Будуть вить над ними, будуть вить
Дикі звірі сіроманці.
Гедзь *(підпий)*.
А що вже добре побенкетували,
То більш і нікуди, бігме! Іване,

Чого сидиш, мов тума, і мовчиш?
Немов не ти їх, а тебе самого
І нас татари чортові послали
На снідання?.. Радій, превражий сину!

Сірко *(посміхаючись)*.

Чому і ні!..

Гедзь

Козак тепер гульне,
Та хіба ж так! бо має за що!.. Що?..
Хіба не в нього розпирає злотом
Кишені, га? Хіба не він тепер
Дере онучі з оксамиту, га?
Хіба не він одягнеться тепер
В жупани у лудани?.. То-то й бач!
То пиймо ж, братця, — чи нема за що?
Чи кепсько віру православну й край
Оборонили ми?.. Іване, пий!
А потім підемо по курінях
На спочив...

Сірко *(вдаривши кулаком по столу)*.

Що?! А чорта з два на спочів!
Щоб я спокійно руки склав і зброю
Тоді, коли фортуна піднесла
Мене превище всіх на Україні?
Коли не то що Крим, а і Стамбул
Тремтить, моє ім'я почувшц з жаху?
Коли не тільки гетьмани обидва
А навіть польський круль і цар московський
З своєю приязню до мене линуть?
На спочив?! Се тоді, як булава
Гетьманська в руки йде сама до мене?
Як час настав, щоб рідна ненька Січ
І славне Військо Низове над всіми
Запанували?.. Ні, того не буде!
Коли вже звіра ви розбуркали в мені,
Коли доп'яна кров'ю напоїли,
То потурайте й далі... А за се
Під ноги кину вам усіх і все,

Що досі ще над вільним козаком
Коверзувало.

Шевчик (у захваті).

Слава кошовому!

Слава батькові Сіркові!

Всі (крім Гедзя).

Слава!

Гедзь

А матері твоїй гарбуз печенний!

Ти п'яний, певне, то таке верзеш?

Сірко

Од крові п'яний я, тому й страшні

У звіра зуби.

Гедзь

Як же се виходить?

То козакові годі й погуляти

Після роботи доброї?.. Не згоден,

Не згоден я...

Запридух

Ану-бо, не дирчи!

Сірко

Ха-ха! старому Гедзеві спочити

Та раптом заманулося?.. О, ні!

Коли я кликав вас усіх до згоди

То що казав ти, старий дідьку, га?

Ти боягузом узивав мене

І зрадником отчизни. А тепер,

Турецьким оксамитом полатавши

Матню в своїй "отчизні" і набивши

Кишені в ній татарським злотом, ти

Забув уже про справжню отчизну

Яку хіба ледачий не скубе.

Яка конає у сльозах і крові?

Яке ж ти право маєш спочивати,

Коли вона спочивку не зазнала?

Гедзь

Та одчепись ти, сатано! Чого
Присікався?..

Сірко

Е, ні! тепер я
При всіх тебе вже кличу рятувати
Отчизну-неньку і здобути їй
Жаданий спокій і спочивок.

Гедзь

Собі ж
Гетьманську булаву...

Сірко

Коли й дістану
Ту булаву я хоч на мить одну,
То задля того тільки, щоби нею
Розбити голови таким, як ти,
Що раді лити людську кров і сльози,
Щоб полатати дранії штани
Або для того, аби лити...

Запридух *(до Гедзя)*.

Що,
Ти додирчавсь-таки?

Гедзь

А геть іди
Під три дияволи!

Крижаний

Ну годі, Йване,
Не гнівайся...

Шило

Атож! а то диви —
Усі припишкли як. А нумо пити!
Коли ж потрібні будуть для отчизни

Всі наші голови дурні — візьми,
Іване, їх. На дідька нам вони!
Поляжемо усі, як ті татари,
Яких отее загнали на слизьке.
Чи, може, ні, шановне товариство?

Всі

Авжеж! Веди нас, батьку, куди схочеш,
Веди хоч в пекло нас, то підем радо!

Сірко

У пекло ще поспієм... поки ж що
Найближчий замір свій я вам скажу.

Кудлай

Кажи, послухаєм...

Сірко

Звідсіль — на Січ:
Не гаючи часу, зготуєм все,
Що нам потрібно, і в похід...

Крижаний

Куди?

Сірко

Здобудем Чигирин і, прихиливши
Всі Дорошенкові полки до себе,
Ми кинемось, як буря, на Батурин
І проженем поповича звідтіль.
А далі буде видно, що робити.
Про це докладніш буде рада потім.
Щоб зайвого народу нам на Січі
Не годувать, не пильнувать за ним,
Лишити раю бранців тільки тих,
За котрих добрий викуп нам дадуть,
А тих, що визволили ми з неволі,
Пустить на всі чотири... Хай ідуть,
Куди хто схоче... Так чи ні?..

Дехто

Авжеж,
Нехай ідуть, навіщо зайвий тягар!

Сірко *(до Шевчика).*

Ану, піди до них, скажи сторожі,
Нехай їх пустять всіх, нехай ідуть,
Куди хто схоче...

Шевчик *(встає з-за столу).*

У ту ю ж мить... Але...

Сірко

Ще що?

Шевчик

А що робить, коли вони
Та замість того, щоб вернутись радо
До краю рідного, додому, — підуть
Назад, до Криму...

Сірко *(сміється).*

Що? не може бути,
Щоби християнин, повернутий
Силомиць в бусурменську віру, міг
Вернутися туди, де був в неволі.
Роби, що звеленої

Шевчик зникає.

Чого ж замовкли,
Шановнеє отамання? Давайте
Ще будем пить за те, що далі буде!

Козак *(прибігає).*

До табору до нашого прибивсь
Геть зморений турецький посланець
З якимсь наказом од султана.

Всі

Що?

Оце так так!

Сірко

Де ж він?

Козак

Привів сюди я.

Сірко

Ану, веді його до нас, побачим

Що пише нам стамбульський злодіюка

Всі з напруженим зацікавленням чекають на посланця, якого по хвилі козак підводить до столу. Посланець питаюче дивиться на козака, що привів його; козак киває йому на Сірка: він вклоняється Сіркові й подає листа.

Сірко

(оглянувши посланця з ніг до голови посміхається й подає листа Перепелиці).

Ану, заглянь, про що він теревенить.

Перепелиця

(розгортає листа і, пробігши очима, знижує плечима).

Нівроку... хе!., вимоги хоч куди!

Сірко

Читай, нехай послухають усі.

Перепелиця *(читає).*

"Султан Мухамад IV Запорозьким козакам.

Я, султан, син Мухамада, брат сонця й місяця...

Гедзь

Ось глянь, яка рідня висока!

Шило

Еге,

І не дістанеш.

Регім

Перепелиця *(читає далі).*

...онук і наступник Божій

Запридух

От такої втяв!

Довгенько ж буде дожидати, поки

За Бога стане він!

Кудлай

Кажи, послухаєм.

Перепелиця

...владар царств — Македонського, Вавілонського,

Єрусалимського, Великого і Малого Єгипту...

Шило

Чимало назбирав!

Перепелиця

...цар над царями, властитель над властителями,

Надзвичайний лицар...

Гедзь

Голим тілом їжаків бити!

Перецелиця

... непереможний вояка, невідступний охоронець

Гробу Ісуса Христа, опікунсамого Бога,

Надія й утіха мусульман, устрашителі, але й

великий оборонець християн, — наказую вам,

запорозькі козаки, піддатись мені доброхиті і

без жодного опору і мене вашими нападами не

примушувати турбуватись. Султан турецький

Мухамад IV".

Іване чув?

Крижаний

Добрий виходить пса,

Бо ще він дихає.

Гедзь

А сто чортів!

То він наказувати сміє нам?..

А щоб ти не діждав, превражий сину!

Отсе спочили добре.

Сірко

Не турбуйсь,
Ще не такий страшний той сатана,
Якого намальовано. Дурний
Дурне й верзе. Ну, що ж, панове-браття,
Його величність з сим листом до вас
Звернувся, то мусите щось одповісти.
Вклоняємось, мовляв, величній мосці
Аж до пантофель ваших: все так буде,
Як ви нам написали. Так чи ні?
Ану лиш, пане писарю, бери
Свій каламар, перо й папір. Пиши
Належну відповідь од козаків
Його величності турецькій.

*Перепелиця йде до намету й по хвилі виходить звідтіля
з аркушем паперу.*

Перепелиця

Вже.
Чи, може, перш, ніж будемо писати,
Порадимось як слід про те, про що
Писати будемо.

Сірко

Навіщо ж рада,
Коли все ясно, як удень.

Гедзь

Пиши!

Сірко

Кажі, старий, як починать.

Перепелиця (пише)

"Запорозькі козаки турецькому султанові..."

Гедзь

Пиши!

"Ти — шайтан турецький..."

Шило

"...Проклятого чорта брат і товариш..."

Перепелиця

Слухайте, батьки, але так писати султанові
якось не той...

Сірко

Пиши, кажу!

Перепелиця (*пише, сміючись*).

"...і товариш...

Шило

Еге ж, еге...

"і самого Люципера секретар!..."

Гедзь

Пиши:

"який ти в чорта лицар!"

Шило

Еге...

"коли голим тілом їжака не вб'єш..."

Крижаний

Чи не лицар! Пиши:

"чорт викидає, а твоє
військо пожирає..."

Сірко (*регоче*).

Пиши:

"Не будеш ти годен синів
християнських під собою мати!..."

Шило

Еге ж:

"твого війська ми не боїмось..."

Запридух

"...землею й водою будем битися з тобою..."

Сірко

Пиши:

"Вавілонський ти кухар..."

Regim.

Крижаний

"...македонський колесник..."

Перший курінний отаман

"...єрусалимський броварник..."

Другий курінний отаман

"...олександрійський козолуп..."

Шило

"...Великого і Малого Єгипту свинар..."

Перепелиця (*регоче*).

Ось постривайте! за вами й не поспішишся.
Брат сонця й місяця ще зроду, певне, такого
листа не читав. Буде задоволений.

Запридух

Нехай читає, песький син! Пиши:

"...вірменська свиня..."

Перший курінний отаман

"...татарський сагайдак..."

Крижаний

"...кам'янецький кат..."

Шило

Еге...

"...подільський злодіюка..."

Запридух

"...самого гаспида онук..."

Кудлай, занікуючись, хоче щось сказати й собі, решта регоче.

Дехто

Кажі, послухаєм...

Кудлай

"...і всього світу і підсвіту блазень..."

Сірко

"...а нашого Бога дурень..."

Запридух

"...свиняча морда..."

Регім.

Гедзь

Мало! Мало йому, невірному! піддай жару!

Шило

"...різницька собака..."

Запридух

"Кобиляча..."

За реготом останнього слова не чути

Крижаний

"...нехрещений лоб..."

Гедзь

"...Хай би взяв тебе чорт..."

Перепелиця

(втираючи од реготу сльози).

Ну-ну!.. коли грець його не стукне після сього, то ще житиме. Ну, що ж далі?.. Чи, може, буде: либонь, усе вже написано, що треба.

Сірко

Пиши:

"Отак тобі козаки одказали, плюгавче!..."

Шило

Еге...

"не годен єси мати вірних християн ..."

Перепелиця

Є. Тепер число, місяць і год. Яке число сьогодні?

Крижаний

Пиши:

"Числа не знаєм, бо календаря не має..."

Перший курінний

"...місяць у небі..."

Другий курінний

"...а год у книзі..."

Шило *(регоче).*

"...а день такий у нас, як і у вас..."

Кудлай *(заникуючись).*

"...поцілуй за те ось куди нас..."

Дехто *(регочучи).*

Добре, батьку Кудлаю, добре!

Перепелиця

Досить?

Сірко

Буде з нього.

Перепелиця *(підписуючи листа).*

"Кошовий отаман Іван Сірко зо всім кошем

запорозьким..."

О! зараз запечатаю, а тоді — нехай
везе до свого султана.

*(Виходить до намету, звідкіля по хвилі виходить
із запечатаним листом).*

Гедзь

(хижо позираючи на турецького посланця).

А може б, підсмавити перше вражого сина та
дізнатись, що там султан проти нас вигадує...

Крижаний

Ну, то вже дурниця: хоч він і чортів родич,
а все ж таки посланець.

*Посланець, зауваживши, що на нього звернено увагу,
дивиться то на одного, то на другого з козаків і,
нічого не розуміючи, тільки очима лупає.*

Сірко

Та й кого ж тоді з листом послати?

(До Перепелиці).

Вже? Віддай, нехай везе.

*Перепелиця віддає листа посланцеві, який, взявши
його тремтячими руками, хутко зникає,
немов з ланцюга зірвавшись.*

Шило

Ач, югнув як: мов корова язиком злизала.

Запридух

Шкодливий, як лис, а харапудний, як заєць.

Гедзь

Казав, що треба підсмавити!

Шевчик *(прибігає).*

Гей, зрада, батьку!

Сірко

Що?! Яка там зрада?

Шевчик

Казав: не треба відпускать нікого.

Із бранців мало хто лишивсь, а решта

Знялися радо й подались до Криму.

Сірко *(схоплюється, вражений).*

Що кажеш ти?! Не може бути сього!

Щоби християнин...

Крижаний

Які вже там

Із них та християне, як давно

Побусурменились вони!..

Шевчик

Верзуть,

Що на Вкраїні їм немає місця,

Що другою Вкраїною їм став

Тепера Крим, що їхнє там усе:

І жінка, й діти, й господарство.

Сірко

Так?

Догнать і перебить всіх до ноги!

Що скажете на се, панове-браття?

Всі

А так! Перевертням туди й дорога.

Шевчик зникає.

Гедзь

Ач, бісове насіння! *(Підводиться).*

Постривайте,

Ось я піду за ділом допильную...

Дехто *(втримує його).*

Сідай і пий! без тебе зроблять те,

Що буде треба.

Гедзь *(сідає).*

Ні, убить замало!

З живих тра шкури поздирать! Посікти

Усіх до одного, як ту капусту|

Спалить живими всімі..

Сірко *(лопається за голову).*

Стривайте, що ж це?

(Важко сідає).

Щоб неньку рідную забуть, зневажить,

Іти до ворога, щоб з ним укупі

Ланцюг кувати на братів?.. О, ні!

Цього не буде, ні!

Гедзь

Отож, Іване,

Й вони, запевне, для отчизни жити

Хотять, як ти казав, а не вмирать.

Сірко

Я й кликав їх, щоб жити для отчизни.

Вони ж... Е, ні! до чорта в зуби! в пекло!

Стривайте, подивлюся я, як гинуть...

(Встає, йде на узбіччя могили й дивиться

в правий бік, слідкуючи за тим, що там діється.

Дехто з курінних підводиться також і йде за ним).

Шило

Ну, що там бачиш, батьку отамане?

Сірко

(з жахом затуляє долонею очі).

Ох, жах який!.. То ж братня ллється кров!

(Скидає шапку).

Простіть ви нас, брати кохані! Тут

Засніть до суду Божого навіки:

Так буде краще, ніж плодитись вам

Між ворогом на наше безголов'я,

А собі на вічний і страшний загин

Без церкви Божої й Христа.

Всі (скидають шапки).

Амінь.

*Сірко підходять, похмурий як ніч. до тих, що сидять
за столом, і сідає, схилившись на лікоть, на своє місце.*

Запридух

Не край свого ти серця, батьку, — годі!
Ось випий краще з нами за впокій
Отих, що згинули. як ті собаки,
Без покаяння (*Подає йому кухоль меду*)

Сірко

Так, немало ще
Проллється крові братньої і далі,
Поки мети своєї досягнем.
Хоч я і звик уже, але... так тяжко,
І певне, Каїн сам не почував
Того, що в мене тут... (*Показує на серце*).
Але що ж діять,
Чинити що, коли до щастя краю
Найближча путь через криваве море?

Гедзь

Червоні чоботи надінь, Іване,
Й бреди хоч по коліна...

Сірко

Ох, боюсь,
Що море глибше, що і сам у нім
Я захлинусь і утоплю отчизну,
Як вже не раз її топили ті,
Хто визволить бажав...
(*Схиляє голову на руки*).

Запридух

Дурне верзеш.
Щоб розігнать докучливі думки,
Хильни ось меду доброго!

(До того, що тримає в руках бандуру).

А ти,

Чого сидиш дарма? Хіба не бачиш,

Що треба пальцям дати роботу?

Гедзь *(підводиться).*

Шквар,

Сто кіп чортів твоєї повії-неньці!

Козак гуля, бо є чого! Ану!..

Бандуриста

(починає грати й наспівувати).

Ой ходила, не вернулась —

Коло милого спіткнулась,

Як спіткнулась, то і впала,

Там таки й заночувала.

Чоловіче мій коханий,

Ти ж тверезий, ти ж не п'яний,

Було б тобі пошукати,

Взять додому і приспати!

Ішов милий та й спіткнувся,

Пізнав, серце, й посміхнувся,

А що потім — хто те знає?

Як розумний, то вгадає!

Поволі, один по одному, січовики починають дикий танець кілька хвилин. Під цей танець з правого боку з'являється кілька чоловік козаків з Шевчиком на чолі й на киреї приносять труп Романа в татарській одежі.

Сірко *(підводиться, здивований).*

Що сталося?

Шевчик

(подає йому натільний образок).

З убитого зняли.

Сірко

Стривай, що ж це?

(Кидається до трупа і пильно придивляється йому в обличчя).

Роман!.. мій син!..

*(Одхиляється, вхопившись за голову.
Танець припинився, і всі оточують Сірка).*
Не може бути, ні!..
(Знов кидається до трупа).
Він зрадив рідний край... він зрадив віру?!
Це хтось, на нього схожий... Ну, скажіть...
Чого ж ви мовчите?., скажіть хто-небудь,
Що це звичайний тума, не Роман!..
(Знов придивляється).
Так, так... се він... І я убив його...

Гедзь

Бо й слід було! собаці й честь собача!
Дехто з отамання махає на Гедзя рукою, щоб мовчав.
А чорта з два мовчатиму!..

Сірко

*(піднімає голову о довить ся на Гедзя
помутнілими очима)*
Так, так....

Гедзь

Козак повинен вмерти козаком
А не чорт батька знає чим...

Сірко *(як у сні).*

Так, так...
Козак повинен вмерти козаком...
(Непритомний падає на руки отаманя).

ДІЯ П'ЯТА

*Сіркова пасіка. Все, як і в другій дії, тільки далі трохи
вглиб, під кущем калини свіжа могила Романа. Коло неї сидить
Килина й кілька дівчат і убирають могилу квітами й рястом.
Біля входу в курінь сидить посивілий Сірко і, попихкуючи
люлечкою, стежить за їхньою роботою. Під куренем, лицем
до публіки, сидить ще більш згорблений і висохлий Пеньок,
дрімає на сонечку й уві сні плямкає губами, ніби щось дуже
смачне їсть. З лівого боку, просто на траві,— група жінок,
вони тихо розмовляють між собою. Насеред сцени, обперши*

голову на лікті, лицем до могили лежить Лесь, дригає знічев'я
ногами в повітрі.

Перша жінка

Не йде щось довго пані Іваниха.

Друга жінка

Та мабуть, же пописько знов уперся,
Як віл ледачий, і не хоче.

Третя жінка

Хто зна:

А може, й правду каже він, коли
Зрікається одправити по мертвім
Не то сорокоуст, а й панахидку.
Адже і не довідались ще й досі,
Чи бусурменином помер Роман,
Чи був християнином...

Перша жінка

Все одно,
Мої лебідоньки, а душу грішну
Одмолювати тра.

Друга жінка

Авжеж, аякже!..

Перша жінка

Пописько просто зледащів і жде,
Щоб поманили добрим хаптурем,
А пані Іваниха, — хай живе
Собі здорова, — трішечки скупенька,
Нівроку їй...

Друга жінка

(штовхає її, киваючи на Сірка).
Та тихше, бо почує...

Лесь (сміється).

Хто? він почує? Хоч стріляй з гармати.
То не почує: дума все про щось

Та дивиться на руки, ги-ги-ги!
Питаю: пане, що там на руках?
Чого так пильно дивитесь на них?
А він: та кров, говорить, — мию, мию
І не обмию...

Сірко *(повертає до нього голову).*
Кров? де кров? *(Позирає на руки).*

Лесь
Ги-ги!
Що, бачили? Чудний!

Жінки
Та цить ти, дурню!
(Перезираються одна з одною й хитають головами).

Лесь
Чого там — цить! та він тепер плохий,
Як і Пеньок: хоч лай, хоч похвали —
Йому однаково. Ось гляньте, гляньте!

Сірко знов розглядає свої то одну, то другу руку.

Перша дівчина
Барвинку і нема.

Килина *(безпорадно).*
Нарвать забула.

Перша дівчина
А без барвінку ж як?

Килина *(безпорадно озирається).*
Нема барвінку.
(По хвилі задуми, ніби щось пригадує, видочок Ясніє, й вона хутко перекладає квіти з пелени на могилу).
Піду хутенько і нарву. *(До Сірка).* А ти
Постережи, бо Лесь порозкидає. *(Підводиться).*
Ти чуєш?

Лесь *(регоче).*

Гн-ги-ги! Авжеж!

Килина

(Підходить до Сірка й кладе йому руку на плече).

Ти спиш?

Сірко *(ніби прокинувшись).*

Хотів би я навіки десь заснути!

Килина

Не треба, ні! Бо як усі поснуть,

Лишиться сам свинар та свині...

То хто ж од них устереже квітки?..

Пеньок — старий, безногий і безрукий,

І спить усе. А пані байдуже,

Бо любить буряки, часник, цибулю.

Роман в землі, Петро в степу заснув,

Сестра Оксана сих квіток не любить,

А поривається кудись усе

Квіток червоних рвать...

Сірко *(здригнувшись).*

Оксана? де?

Килина

Нема її.

Сірко

Червоні квіти ваблять

Отрутним пахом крові, і інші всі

Ми топчем без жалю, аби зірвати

Червону квітку й ошаліть в чаду

Її отрутних пахощів, як звір

Шаліє, кров почувши...

(Позирає на руки знов).

Килина

Я ж іду -

Барвінку ще нарву, хоч страшно там

Сірко

Де страшно?

Кирина

У степу.

Сірко

Чого там страшно?

Кирина

Як тільки вітерець дмухне, то й чуєш
Як тирса шелестить: шу-шу! шу-шу!
Прислухалась недавно, чую — шепче:
Чи ти бачиш — ген за лісом
Степ широкий орють списом:
Всюди люди, всюди коні,
Свищать кулі, шаблі дзвонять...
Хай же сіють, хай боронять, —
Квіти виростуть червоні.
Все принишло — тільки всюди
Нерухомі коні, люди, —
Чи то мертві, чи то сонні, —
Понад всім лихі, моторні
В'ються шумно круки чорні, —
Квіти рватимуть червоні...
(Замовкає, загадавшись).

Перша жінка

Не всі у неї дома.

Друга жінка

Так, не всі.

Третя жінка (зітхнувши)

Причинна.

Кирина

Я боюсь... Проте піду
І крадькома в яру за лісом
Нарву барвінку, Щоб не чуть, про що
Із вітром тирса шелестить, заткну

Чимсь вуха...

Сірчиха *(виходить з лівого боку),*

Ох, благала вже, благала,
Навколішках стояла, мої любі,
А він товче одно: ніхто не зна,
Чи твій Роман умер християнином
Чи бусурменином! А вам, кажу,
Хіба так важко вже прохарамаркати
Одну чи дві молитви?.. Щастя має,
Що панотець, священик, а то б я
Прибрала способу на нього!.. Де ж пак!
Мов пса, дитину в землю закопали
Без молитов, без співу, без попа!..

Перша жінка

Ох, горенько з таким попом, лебідко!

Сірчиха

А сей сидить — йому про все байдуже.

Перша жінка

(махає на неї рукою).

Не руш його, лебідонько моя! Коли
Та чоловік не при собі од смутку,
То краще вже не руш...

Сірко

Мені байдуже?

Так, так... мені тепер усе байдуже,
Бо і мене самого вже нема.
Приснився сон, що щось було — і зник,
А з ним і привиди мої кохані.

Сірчиха

Ви чули? Так, як бачите, завжди він.
Який там сон і привиди?.. Кажи,
Ти підеш до попа чи ні?

Сірко

Чого?

Сірчиха

Ой, лихо й горенько мені з тобою!
Ходімо, сестри, й ви та попрохаєм.
Рябу свиню йому пообіцяю,
То, може, змилюється і щось
Хоч над могилою та заспіває

Кирина

Як укриє чорна нічка
Степ і поле, й засне річка
Заснуть ліс і оболоні,
Хижі звірі заспівають '
І до ранку позривають
Геть всі квіти ті червоні.

Сірчиха

Хай розбере, хто має розум! пху!
Про діло їм, вони ж таке верзуть
Що й купи не тримається. Ходімо!
А то усе зготовила як слід
До панахидки, то хіба старцям
Роздать?..

Сірко

Роздай.

Сірчиха

А дідька не з'їдять?..
Який розумний! Пху! Дарма розмови!
Ходім, а то пописько спать вкладеться
То не розбуркаєш і хаптурем.
(Підходить до дівчат).

Кирина *(по хвилі задуми).*

А як щезнуть хижі звірі,
То заплачуть хмари сірі,
Мов жінки на похороні
І обмиють на три милі
Там кістки козаці білі,
Де зросли квітки червоні
Зійде ж сонечко над лісом —

То пориють землю списом
Знов людська невгомонні,
Бо на раду з ворогами
Злинуть лицарі степами
Квіти сіяти червоні1...

Сірко

*(що слухав її, як зачарований, раптом
схоплюється й тупнувши ногою).*

Не злинуть, ні! доволі! На шляху
До звади я поставлю їм свої
Укохані в часи дозвілля мрії!
Як грім, вони над світом залунають,
Запалять розум тих, хто досі ніс
На прапорі своїм велике гасло —
"Святая праця й згода"! Їх зберу
В полки численні — хай то буде свій
Чи бусурменин, — дужою рукою
Їх поведу на бій безкровний всіх
З тими, хто квіти сіє скрізь червоні
І розлива широке море сліз.
Могутнє слово пролунає всюди,
Мов дзвін, і упаде з очей полуда
У тих, хто досі ще шукає правди
На списовій ключі і на мечевім
Блискучім лезі. Гей, до лави всі!
Шикуйтеся в полки!.
(Бере за плечі Килину й ставить її перед себе).

Сірчиха

Та що се з ним!
О Боже праведний!

Сірко *(до неї й до жінок).*

Ставайте й ви!
(Хапає її за руку).

Сірчиха *(виривається).*

Та одчепись ти, божевільний.

Сірко *(хапається за пістоль).*

Ну!!

Сірчиха й жінки низуючи плечима й тремтячи, стають поряд з Кллиною.

Лесь

(схоплюється, зрадівши такому повороті справи, й сам стає до лави. Дівчата кидають убирати могилу й з вереском тікають у кущі).

До лави всі! шикуйтеся в полки!

Я, пане, списа маю... (Піднімає палицю)

А Пеньок?

Ви ж розбудіть і лицаря старого!

Сірчиха *(плачучи).*

Мовчи хоч ти, дурноголовий!.

Сірко *(торсає Пенька за плечі).*

Гей!

Старий, до бою!..

Пеньок

(прокидається й здивовано озирається).

Що? обід принесли?

Сірко

(бере його за плечі, підводить і ставить поряд з іншими).

Ставай отут!

Лесь

А чи не мало нас?

Стривайте, пане, побіжу покличу

Я хлопців: тут вони за лісом десь

Пасуть телята й свині.

Сірко

Стій, мовчи!..

Одступає на кілька кроків назад і, пишаючись, любить з "війска".

Зупинивши погляд на Пенькові, стає, здивований, потім його

чоло хмуриться. В цей час з лівого боку виходить Оксана,

зодягнена козаком, і, здивована, стає під кущем стежити,

що буде далі.

А друга де ж рука твоя й нога?
Куди тебе такого поведу?..

Пеньок

Ох, доки сонечко зійшло, роса
Повиїдала очі.

Сірко

(зупиняє погляд на Лесеві).
Так...

Лесь *(регочучи).*

А я,
Мій пане, маю все: і руки й ноги.

Сірко

(пильно дивиться йому в вічі).
А розум де твій? Чом не дав його
Тобі твій батько необачний?

Лесь

Батько?
А де він?

Перша жінка

Ох, лебедику, нема
У нього батька й не було його.
Безбатченко нещасний він. Колись
Походом на татар тут москалі
Ішли на допомогу козакам,
Стояли кілька день у нас, пили,
Гуляли й зводили дівчат із глузду,
То й Лесь із тих дітей із багатьох,
Що розумом своїм про той постій
Нагадують...

Сірко *(до жінок).*

А ваші де сини?
Чому не прийдуть і не стануть в лаву
На місце ваше?

Жінки

Та втекли ж на Січ
Іще тоді, як ти здоров поїхав,
Тоді, як...

Сірко *(дивиться на Сірчиху).*

Так... А ти... тебе я знаю.
Ти вся... душею й тілом при землі...

Сірчиха

Іще б пак не знав! Віддай пістоля,
То швидко нагадаю я тобі про все.
Чи бачили таке? Деся господарство
Покинула напризволяще я,
А він тут вигдавав у військо гратись!
Пху! осудовисько!... Ходімо, сестри!
*Рішуче виходить з лави, за нею, жахливо озираючись ідуть
інші жінки й зникають ліворуч.*

Лесь

(розчаровано)
Пропала гра! Стривайте, пане, я
Умить покличу хлопців... Тільки де ж
Наш ворог?..

Сірко

Ворог?.. Нащо й ворог той,
Як ні з ким у похід іти на нього.
*Пеньок позіхає, чухається й знов сідає дрімати на сонечку
під куренем.*

Лесь

Чому пак ні з ким? Зараз я покличу...
*(Хоче бігти, але, угледівши, що нікого нема коло
могили, підходить, озираючись, до неї і палицею
починає копирсати там).*

Сірко

*(сідає під куренем, схиливши голову на груди
у великій задумі).*
Де ж ворог справді?..

Килина *(обнімає його за плечі).*

Ти стомивсь... спочнь

Багато рвав ти їх, червоних квітів,

І вчадів...

Сірко

Так, я вчадів: голова

Болить і мізок ввесь горить-палає.

Спочити треба поки що, а там...

Килина

А там?.. Навіщо знать, що далі буде?

Сірко

А там — ізнов на бій, але — де ж ворог?

Із ким іти?

Килина

А ворог де? я знаю.

Сірко

Ти знаєш? де ж він?

Килина

Знаю: ворог — тут.

(Показує на серце).

Чигає на нього в серці, — знаю я.

Отсе, було, засне і заніміє.

Коли ж прокрадеться той ворог в серце,

Нема спокою вже: болить воно

Незнаним смутком, голова палає,

І кров кипить... Турботно се... не треба.

Сірко *(слухаючи уважно).*

У серці ворог?.. Що ж тоді робити?

Килина

А не пустить!

Сірко

А як зробити се?

Килина

А вбить!.. бо вже як ворога уб'єш,
Спокійно одпочинеш... Ти ж пильнуй,
А я піду нарву барвінку...
(Зникає праворуч).

Сірко (сам собі).

Вбити?

А як його впізнати? Все життя,
Здавалось, з ворогом я воював,
А вбити і не вбив... А вбити тра.
Нехай, підстережу, коли залізи
У душу, в серце знов захоче
(Оглядає пістоля, витягиш з-за пояса).

Так,

Убити тра, бо поки він живий
Життя нема нікому.

Лесь (упоравшись коло могили)

Я ж піду.

(Біжить ліворуч і наскакує на Оксану).

Оксано, ти?.. Справжнісінький козак!

Та гарний же який!.. Гаразд, що ти

Вернулася, хоч буде з ким тепер

Поженихатися, бо я ж тебе

І досі ще кохаю. Ну, здоров!

(Обнімає її, але вона дає йому доброго стусана,

й він клубком котиться на сцену, гукаючи).

Ой, пробі! Ой, рятуйте, люди!..

(Схоплюється й тікає в кущі.

Сірко підводить голову).

Оксана

(підходить до нього і вклоняється)

Здоров, преславний батьку! Не чекав,

Запевне, ти на мене швидко так?

Сірко

(дивиться на неї, немов не пізнає)

Ти ж де узявсь?

Оксана

По справі військовій
Прислав мене до тебе кошовий,
Іван Стягайло, з Січі.

Сірко

Військовій? *(Сміється)*
Своє я військо маю вже, та шкода
Що кращий з війська того он... заснув.
Його червоним квітом отруїли.
Учадів дуже...

Оксана *(дивиться на могилу).*

Вчадів?.. То Роман?
Сірко схиляє голову. Оксана скидає шапку.
Хай мертві сплять: тривожити не тра
Ні тугою, ні смутком їх спокою.
Тебе ж отчизна жде.

Сірко

*(дивиться на неї здивовано, ніби не розібравши,
про що вона, потім раптом схоплюється).*
Мене? отчизна?
Чого ще їй од мене тра?.. Я все
Віддав давно вже їй! нема нічого
У мене!

Оксана

Як нема? а слава.

Сірко

Слава?
(По хвилі задуми, похмуро сідає).
Навіщо слава та, коли із нею
Так холодно і так самотно.

Оксана

От!
Тому ж і кличу я тебе туди,
Де спалахне вона огнем захватним
І поведе до радощів нових
Преславних лицарів полки численні.

Сірко

Запізно трохи: вже згорів давно,
Бо... дуже спалахнув... І так горів,
Що... бачиш: ось
(показує на Романову могилу)
спалив його... А там —
(махає рукою на степ).
Згорів і другий десь...

Оксана (сідає коло нього).

Нехай! Хіба
Не варт життя віддати, щоб так горіти,
Як ти горів і як горів Петро?..
Чи не за те тебе я покохала,
Що ти умів горіти все життя?

Сірко (здивовано).

Кохала? ти?.. Ах, так... ти та... Оксана...
Я проклинаю день, коли тебе
Побачив вперше!..

Оксана

І даремно. Нащо
Клясти мене? Чи, може, не зазнав
Зі мною ти огневих щастя хвиль?
Чи може, то не я вплела тобі
В вінок славетний щонайкращі квіти?
Коли б не я, чи не сидів би ти
Отут на хуторі, щоб годувать
Свиней на здір та сало і ковбаси?
І потай, уночі або й удень
Самітно десь, щоби сердита пані
Не бачила, солодку пестить тугу
В душі своїй за дивною красою
Палати і згоріть?

Сірко (в задумі),

Коли б не ти...
Так, так... коли б не ти... А хто еси?
Мені здавалось часом, що тебе
Нема на світі й не було, а що

Мені приснився химерний, довгий сон...
Чудовий сон... так, сон... Що й все життя
Мое було лиш сон, а дійсність — то
Мої нездійснені, але прекрасні
Думки і заміри. Здавалось часом
Що в мене дві душі: одна бурхлива,
Така, як ти, що світ увесь в пожежу,
Не загадавшись, радо запалила б.
Як засне першая, тоді вже друга
Прокинеться... Вона — лагідна й тиха,
Як те дівча причинне, що мені
З'являється часами тут...

Оксана

Сестра...

Сірко

Як промінь присмерковий... Та чого ж
Бракує їй, душі моїй спокійній,
Що звуть усі її, як те дівча.
Причинною?

Оксана

Бо й правда.

Сірко

Бач, і ти
Так само, як і всі. Чому ж, чому?

Оксана

Ти сам сказав, що їй чогось бракує,
І знаю я, чого бракує.

Сірко

Ну?

Оксана

Моя сестра — спустошена душа:
Одібрано у неї все, що мала.
Ти бачив, що зосталось...

Сірко (*ухопившись за голову*).

Ах, Петро!..

Оксана

Так само й ти, бо серце нічیه
Не б'ється палко за отчизну так,
Як серце лицаря Сірка. Але...
Що діється з отчизною твоєю?
Куди не кинь — усюди вороги,
Які роззявили неситу пащу,
Аби проглинати її. Засни —
І вмиють вони сердешну проковтнуть.
Коли б ти міг розумним своїм словом
Заткнути пащі ті й переробити
Вовків тих хижих на ягнят, тоді б
Гризоти не зазнав, і вже ніхто
Не зважився б тебе причинним звати,
Бо сам би був причинним, знявши меч
На лагідне ягня.

Сірко

Але хто в силі
Переробити вовка на ягня?

Оксана

Ніхто.

Сірко

То що ж робить?

Оксана

Зміркуй вже сам

Сірко

(*по хвилі задуми*).
Виходить — кров?

Оксана

Коли хто звик читати
І розуміть написане кров'ю,
Письма той іншого вже не вчитає

Хай першая твоя душа напише
Їм кров'ю те, чого так прагне друга,
Тоді вже зрозуміє всяк твої
Нові глаголи...

Сірко

Все життя писав
Їх кров'ю людською, а врешті що?

Оксана

Вагаючись, писав.

Сірко

Не розумію.

Оксана

Непевною рукою.

Сірко *(схопившись)*.

Як? моя
Рука непевна?

Оксана

Так. А все тому,
Що дві душі в своїх ти грудях маєш,
І що наважиться зробить одна,
Того не дасть зробити друга.

Сірко *(загадавшись)*.

Так,
Не дасть зробити друга...

Оксана

Пригадай,
Наприклад, вечір той на Запорожжі,
Коли поставила перед тобою
Я зрадника цього...
(Показує на могилу).
Замість того, щоб власною рукою
Його скарати, як дужому пристойно,
Розчуливсь ти, як батько, а не лицар,

І зрадника пустив, послухав-бо
Ти голосу душі другої...

Сірко *(в нестямі).*

Так,
Послухав голосу душі другої.

Оксана

Гаразд, що вдруге нам попався він,
І, знаючи тебе, сама вже я
Свій присуд учинила, як тікати
З іншими хотів до Криму він...
А ти велів усіх їх перебить...

Сірко *(з жахом).*

То ти... його убила?!

Оксана

Ні, скарала...

*Сірко хапається за голову, але раптом одсмикує руки
й божевільним поглядом дивиться на них.*

Так треба, так лицарське сумління
Од мене вимагало, — знала ж я,
Що батьківська рука і серце...

Сірко

*(ніби щось згадавши, хутко хапається за серце
й одсовується од неї).*

Серце?

А я й забув... Ти ворог той...

Оксана

(з жалем нахиляється над ним).

Який?

Чи ворог той, хто в серденько розбите
Ввійти до тебе хоче...

Сірко *(хапається за пістоля)*

Я ж кажу...

Оксана

...щоб душу другу вбить, яка тобі
Стає до слави на шляху, яка
Зробитися суцільним заважає
Й міцним, як дуб, котрий не зна вагань,
А все росте угору. Чом же ти
Мене до серця не пригорнеш знов,
Як то було колись?..
(Хоче обняти його).

Сірко (схоплюється).

Тебе? до серця?
Ха-ха! до серця стежку топчеш ти?
Гаразд, тепера знаю, хто єси.

Оксана

Та хто ж?

Сірко

Ти ворог той лихий...

Оксана (з жалем).

Який?

Сірко

(хапається за серце).
А то чого ж так серце заболіло,
І кров кипить та стукає в виски!
(Виймає з-за пояса пістоля).
Я вб'ю тебе...

Оксана (схоплюється).

За що?

Сірко

З тобою вмере
І першая моя душа. (Цілиться в неї).

Оксана (протягає руку).

Стривай!.. А з чим лишишся ти, коли...

Сірко стріляє. Оксана, ступивши кілька кроків назад, падає.

...і другу
Спустошено тобі?.. Зо мною й ти
Умреш, коханий мій... Прощай... прощай...

*Сірко з жахом слідкує, як вона умирає, хапається за серце
й падає. Пеньок прокидається од пострілу і з несвітським
жахом дивиться на них*

*Килина виходить з правого боку, з барвінком у руці, підходить
і нахиляється над Оксаною; очі її поширюються з жаху.*

Сірко

*(піднімає голову й силкується посміхнутись
до Килини).*

Казала правду... Ворога знайшов...
І вбив... але... і сам конаю... край!..
(Умирає).

Килина

*(підбігає до нього, нахиляється над ним, потім
сідає, кладе його голову собі на коліна,
вдивляється в неї й по хвилі тихо наспівує).*

А-а, люлі, люлі!

Як засвищуть кулі, —

Заірже твій кінь.

Ти ж лежи тихенько,

Спи собі любенько,

Спи і одпочинь!..

Ходить вовк степами,

В'ється крук над нами, —

А тебе нема!

Тирса хай шепоче,

Що собі захоче, —

Я присплю сама...

А-а! а-а! а-а!..